МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

МУДРИК Катерина Андріївна

Юридичний конфлікт : правові засоби та механізми розв'язаня \ Juridical conflict : legal equipment and resolution mechanismd

Спеціальність 081 – Право
Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Студентка групи ПРм-23
К.А.Мудрик
_____
(підпис)

Науковий керівник:
к.ю.н., доцент Т.О. Подковенко
_____
(підпис)

Дипломну роботу допущено
до захисту:
«___»_____ 2018 р.

Зав. кафедри теорії та історії держави і права,
к.ю.н., доцент
КравчукМ.В. _____
(підпис)

ТЕРНОПІЛЬ – 2018

РЕЗЮМЕ

Магістерська робота містить 106 сторінок, перелік використаних джерел із 86 найменувань.

Метою магістерської роботи є здійснення загальнотеоретичного аналізу природи юридичного конфлікту та способів його вирішення.

Об'єктом даного **дослідження** виступає юридичний конфлікт як явище соціальної та правової дійсності.

Предметом дослідження є загальнотеоретичні засади оцінки особливостей юридичного конфлікту та правові способи його вирішення.

Одержані висновки та їх новизна полягають у можливості використання одержаних результатів дослідження для вдосконалення шляхів попередження та вирішення юридичних конфліктів.

Ключові слова: юридичний конфлікт, юрисдикційні способи вирішення юридичних конфліктів, альтернативні способи вирішення юридичних конфліктів, медіація, принципи медіації, моделі медіації.

RESUME

Thesis contains 106 pages, a list of sources used from 86 titles..

The aim of the thesis is the implementation of a theoretical analysis of the nature of the legal conflict and how to solve it.

Object of this **research** is a legal conflict as a phenomenon of social and legal reality.

The subject of research is the general theoretical basis for evaluating the peculiarities of the legal conflict and the legal ways of its solution.

The resulting conclusions and novelty are: the possibility of using the obtained research results to improve the ways of preventing and resolving legal conflicts.

Keywords: legal conflict, jurisdictional solutions to legal conflicts, alternative dispute resolution, mediation, mediation principles, mediation models.

АНОТАЦІЯ

Мудрик К. *А.* Юридичний конфлікт: правові засоби та механізми розв’язання. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр” за спеціальністю 8.03040101 – Правознавство – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2018.

У магістерській роботі розглянуто та проаналізовано поняття юридичного конфлікту, його особливості, види та структуру. Досліджено методи вирішення юридичних конфліктів, проведено їх класифікацію та встановлено позитивні та негативні риси. Також досліджено поняття медіації як найпоширенішого у світовій практиці виду альтернативного вирішення юридичних конфліктів, її принципи, види, процедуру здійснення, переваги та недоліки щодо інших методів розв’язання юридичного конфлікту.

ANNOTATION

Mudrik K. A. Legal conflict: legal means and mechanisms of resolution. - The manuscript.

Research on obtaining an educational qualification level "Master" in the specialty 8.03040101 - Jurisprudence - Ternopil National Economic University, Ternopil, 2018.

In the master's thesis the concept of legal conflict, its features, types and structure are analyzed and analyzed. The methods of solving legal conflicts are investigated, their classification has been determined and positive and negative features have been established. Also, the concept of mediation as the most widespread form of the international solution of legal conflicts, its principles, types, procedure of implementation, advantages and disadvantages of other methods of resolving legal conflict are also researched.

ЗМІСТ

ВСТУП……3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЮРИДИЧНОГО КОНФЛІКТУ

1.1. Сутність юридичного конфлікту як ціннісного виміру права……..7

1.2. Класифікація юридичних конфліктів……13

1.3. Структурнийаналізюридичногоконфлікту……21

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1……26

РОЗДІЛ 2. ШЛЯХИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ВИРІШЕННЯ ЮРИДИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

2.1. Соціально-правові технології попередження юридичних конфліктів…...28

2.2. Аналіз юрисдикційних способів вирішення юридичних конфліктів…….....31

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2……....38

РОЗДІЛ 3. АЛЬТЕРНАТИВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЮРИДИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

3.1. Сутність та основні види альтернативних (неюрисдикційних) способів вирішення юридичних конфліктів ……40

3.2. Медіація (посередництво) як альтернативний підхід до вирішення юридичних конфліктів……77

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3……....92

ВИСНОВКИ…….....94

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….97

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Збройний конфлікт на Сході України, окупація Автономної Республіки Крим, здійснення глибоких державно-правових перетворень (реформи та структурні перебудови, ліквідація та створення нових правових інститутів тощо), призвели до розвитку економічної кризи в Україні та зниження рівня життя населення, що водночас характеризується посиленням соціально-правових протиріч, поширенням колізій і виникненням численних конфліктів у сфері права.

Напружена ситуація простежується й у міжнародному співтоваристві, яке все частіше зазнає потрясінь від терористичних актів, ядерної загрози з боку Північної Кореї, кібератак та спроб здійснити державні перевороти, що, у свою чергу, призводить до виникнення міжнародних юридичних конфліктів.

Однак, варто зазначити, що конфлікт не є виключно негативним явищем, він може й позитивно впливати на розвиток суспільства, наприклад, допомагає виявити суспільні протиріччя, сприяє оновленню суспільних відносин, впровадженню нових правових норм та інститутів та дає змогу звільнитися від старих.

До яких саме наслідків призведе конкретний юридичний конфлікт залежить в першу чергу від того, наскільки вчасно та ефективно його вирішать.

Усе вищесказане зумовлюєнеобхідність навчитись попереджати виникнення юридичних конфліктіву різних галузях права та в різних сферах суспільного життя, швидкоїх виявляти та вирішувати найбільш ефективними способами, з метою недопущення ескалації цих конфліктів та спричинення негативних наслідків, при цьому намагаючись задовольнити інтереси обох сторін конфлікту, аджеякщо виграє лише одна з них конфлікт, як правило, не припиняється, а лише переростає в іншу форму.

Огляд літератури з теми дослідження.У сучасній вітчизняній теоретико-правовій літературі майже немає комплексних праць, присвячених вивченню поняття правового конфлікту, водночас багато питань, дотичних до цієї проблематики, розглядають у філософії права та соціології. Заслуговують на увагу

доробки Т. О. Подковенко, М. В. Кравчука, М. М.Олексюк, М. В.Калініна, Н.П.Свиридюк, О. М.Сеник, С. В.Бобровник, С. Ф.Орлова, В.М.Іванова та ін.

Невирішеність багатьох теоретичних завдань, напруженість у суспільстві, часті спалахи як внутрішніх, так і міжнародних конфліктів визначають актуальність і практичну цінність дослідження юридичного конфлікту.

Мета і завдання дослідження.Метою є здійснення загальнотеоретичного аналіз природи юридичного конфлікту та способів його вирішення.

Для її досягнення потрібно виконати такі завдання:

- проаналізувати співвідношення понять «правовий конфлікт» та «юридичний конфлікт»;

- виявити основні види та функції юридичних конфліктів;

- з’ясувати зміст та особливості структури юридичних конфліктів;

- охарактеризувати чинники, що зумовлюють виникнення юридичного конфлікту;

- дослідити особливості юридичного конфлікту, які вирізняють його з-поміж інших видів конфліктів;

- дослідити способи попередження виникнення юридичних конфліктів;

- виокремити та проаналізувати традиційні та альтернативні форми розв’язання юридичних конфліктів.

Об’єкт дослідження – юридичний конфлікт як явище соціальної та правової дійсності.

Предмет дослідження – загальнотеоретичні засади оцінки особливостей юридичного конфліктута правові способи його вирішення.

Методи дослідження.У ході роботи було використанотакі методи:

– історичний, який дав змогу простежити еволюцію юридичного конфлікту як соціально-правового феномену та наукової категорії;

– системний – допоміг у з’ясуванні та послідовному викладенні положень, що формують зміст соціальних конфліктів;

– структурно-функціональний, за допомогою якого розкрито структуру юридичного конфлікту та особливості поєднання її елементів;

– метод класифікації застосовано, зокрема, для здійснення видової характеристики юридичних конфліктів;

– порівняльно-правовий – використано для порівняння юридичного конфлікту з іншими соціальними конфліктами, а також для порівняння ефективності методів розв'язання юридичних конфліктів;

– формально-юридичний – сприяв встановленню зовнішніх ознак юридичного конфлікту.

Наукова новизна одержаних результатівпроявляється в наступних положеннях, які виносяться на захист:

– по-перше, юридичний конфлікт – це специфічне протиборство сторін, що спричиняє правові наслідки, у якому хоча б один із його елементів має юридичний характер і розв'язати яке можна за допомогою правових засобів (юрисдикційних або неюрисдикційних);

– по-друге, поняття «правовий конфлікт» є ширшим за поняття «юридичний конфлікт», тобто – будь-який юридичний конфлікт за своєю суттю є правовим, але не кожний правовий конфлікт проявляється в юридичній формі;

– по-третє, основним органом вирішення юридичних конфліктів є суд, який належить до юрисдикційних способів захисту;

– по-четверте, на сьогодні склалися обставини, коли суспільство більше не довіряє судовій системі, у зв'язку із чим популярності набувають альтернативні способи вирішення спорів, які уже досить широко застосовуються закордоном;

– по-п'яте, із внесенням змін у Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України у 2017 році в правовий простір було введено механізм врегулювання спору за участю судді, що за зовнішніми ознаками нагадує іноземні аналоги судової медіації;

– по-шосте, на законодавчому рівні в Україні так і не закріплена позасудова медіація, що зменшує довіру до неї суспільства, у зв'язку із чим існує необхідність прийняти Закон «Про медіацію».

Практичне значення роботи.Розроблені у ході дослідження підходи, теоретичні узагальнення, висновки та рекомендації можуть бути використані для ефективного попередження та вирішення юридичних конфліктів, особливо у період воєнного конфлікту та кризових умов.

Апробація результатів.Основні положення дипломної роботи, теоретичні та практичні висновки були надруковані у збірнику тез доповідей І Міжнародної студентської наукової конференції «Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді», Секція 1-2.

Структура роботи.Магістерська складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 106 сторінок, список використаних джерел з 86 найменувань).

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЮРИДИЧНОГО КОНФЛІКТУ

1.1. Сутність юридичного конфлікту як ціннісного виміру права

Реалії сьогодення демонструють, що суспільство як на національному рівні, так і на міжнародному сповнене різноманітних, різномасштабних конфліктів.

Слово «конфлікт» походить від латинського conflictus – «зіткнення»і за своєю суттю означає суперечність, розбіжність, неузгодженість, боротьбу між думками, інтересами, бажаннями, позиціями тощо [1, с. 3].

С. В. Бобровник, аналізуючи сучасні наукові праці та довідкову літературу, наводить узагальнене визначення конфлікту як процесу виникнення та розвитку суперечливих цілей, інтересів, думок, поглядів (протиріч) у відносинах між людьми, що зумовлений об’єктивними та суб’єктивними причинами і здійснюється в умовах протидії та конкуренції щонайменше двох суб’єктів [2, с. 74-75].

Основні ознаки категорії «конфлікт» можна охарактеризувати такими положеннями:

- конфлікт порушує інтереси суб’єктів або перешкоджає у їх реалізації;
- конфлікт завжди має двосторонній характер, що, зазвичай, характеризується нерівноправністю суб’єктів, наявністю домінуючої та підпорядкованої сторони;
- передумовою виникнення конфлікту є соціальні протиріччя (порушення заборон, невиконання зобов’язань, зловживання правами, відсутність взаємоповаги до іншої сторони, недобросовісна конкуренція тощо);
- залежно від своїх особливостей конфлікт може сприяти стабілізації суспільства, розвитку нових суспільних відносин або призводити до їх дестабілізації та руйнування;
- конфлікт є процесом, що має суб’єктивно-об’єктивний характер, де суб’єктивною складовою є поведінка суб’єктів, а об’єктивною – соціальні суперечності [3, с. 29].

Уконфліктології історично сформувалось два напрями щодо розуміннямісця конфлікту у житті суспільства. Перший бере свій початок ще з поглядів Арістотеля, Гоббса, Гегеля, Маркса, а в сучасний період ґрунтовно розвинений Р. Дарендорфом, Л. Козером, Л. Крісбергом, А. Рапопортом, і розглядає конфлікт як природну складову суспільного процесу, цілком нормальне та навіть необхідне явище. Модель конфліктного розуміння суспільного життя вперше була ґрунтовно викладена Л. Козером, який обґрунтував корисний вплив конфлікту, що проявляється в оновленні й стабілізації соціальних відносин та інститутів [4, с. 86-87].

Підтвердженням таких поглядів є позитивні функції конфлікту, до яких можна віднести:

– соціально-діагностичну – виникнення конфліктів свідчить про поглиблення суспільних протиріч, поляризацію інтересів різних соціальних груп;

– регулюючу – конфлікти створюють і підтримують у суспільстві соціальну рівновагу, забезпечують баланс сил у структурах влади та управління;

– інтегративну – участь у конфлікті сприяє консолідації людей, які захищають спільні інтереси, формуванню їх зацікавленості у співпраці, узгодженні та об’єднанні своїх зусиль;

– інноваційну – конфлікти сприяють оновленню соціальних відносин, утвердженню нових норм та цінностей, є джерелом нововведень та прогресивних тенденцій, дають змогу звільнитися від застарілих інститутів, структур;

– комунікативну – пошук шляхів розв’язання конфлікту активізує соціальну взаємодію, забезпечує взаємопристосування його учасників, спільне вироблення взаємоприйнятних рішень;

– соціально-психологічну – конфлікти сприяють зняттю психологічної напруги, викиду негативних емоцій і поступовому зниженню їх інтенсивності (рис. 1.1)[5].

Прихильники другого напряму, який ґрунтується на поглядах Платона, Руссо, Канта, а згодом був розвинений Е. Дюркгеймом, Т. Парсонсом вбачають у конфлікті лише руйнівну силу, деструктивне явище, що посилює нестабіль-

ність соціальної та правової систем, порушує їх нормальне функціонування. У такому випадку говорять про негативні функції конфліктів, до яких відносять:

– дестабілізуючу – деструктивні конфлікти призводять до порушення соціальної рівноваги, громадського порядку, застосування насильницьких методів для вирішення існуючих проблем;

– надлишково-витратну – конфлікти, як правило, вимагають використання додаткових матеріальних, часових, моральних, зокрема, емоційних ресурсів для вирішення проблем, навколо яких вони виникають;

– дезорганізуючу – конфлікти уповільнюють та ускладнюють процеси прийняття рішень, відволікають від виконання поточних планових завдань, порушують ритм, швидкість та ефективність діяльності (рис. 1.1).

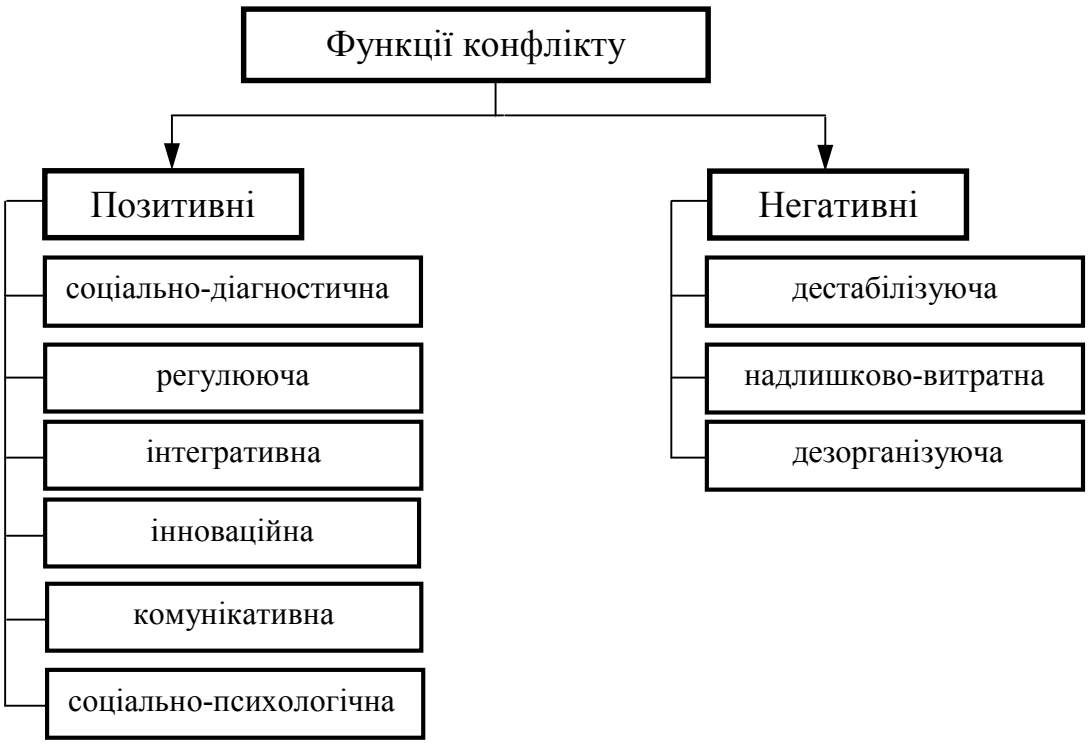

Рис. 1.1. Функції конфлікту

Незважаючи на усю, здавалося б, зовнішню протилежність та взаємовиключність вищенаведених напрямів, лише у єдності вони дають змогу по-справжньому зрозуміти сутність суспільних процесів, їх внутрішні суперечності й неоднозначність. Конфлікт є різноплановим та комплексним явищем, тому не може бути лише позитивним або лише негативним. Судити про його природу можна лише після закінчення конкретного конфлікту, проаналізувавши його наслідки. Так, якщо останній був мирним, законним та вирішив суперечності, що лежали в його основі, без негативних суспільних наслідків, то в цілому він буде позитивним явищем.

Переходячи до поняття юридичного конфлікту як виду конфліктів, слід зазначити, що серед науковців немає чіткої позиції щодо його поняття. Часто навіть помітні дискусії стосовно його назви. Адже чіткого розмежування його «юридичного» чи «правового» боку так і не виявлено. Низка дослідників ототожнює юридичний та правовий конфлікт, інші вважають, що ознакою «юридичності» стає позитивно-правовий, нормативний підхід до конфліктологічної проблематики, а «правовий» статус конфлікту вбачає у природно-правових тенденціях розвитку права.

Неможна не погодитись із поглядами Д. Зеркіна, Л. Герасіної та М. Панова, які виходять із того, що поняття «правовий конфлікт» є ширшим за обсягом, ніж поняття «юридичний». Тобто – будь-який юридичний конфлікт за своєю суттю є правовим, але не кожний правовий конфлікт проявляється, інституціалізується та фіксується в юридичній формі[6, с. 106].

Це пояснюється тим, що є норми юридичні, встановлені, санкціоновані та закріплені державою у законодавствіта норми звичаєві або норми природного права, які утвердилися у суспільному житті історично, у результаті багаторазового повторення, та офіційно не зафіксовані владою у нормативно-правових актах. Порушення останніх і буде причиною виникнення саме правового, а не юридичного конфлікту.

Ю. О. Тихомироввиокремлює вузьке та широке розуміння поняття «юридичний конфлікт». У вузькому розумінні – це об’єктивно існуючі протиріччя

між двома або більше правовими нормами, що належать до єдиного предмета правового регулювання.Таке розуміння фактично тотожне із поняттям правової колізії. У широкому розумінні вчений пропонує визначати юридичні конфлікти як протиріччя між чинними правовими нормами, актами та існуючими інстанціями. З вищезазначеного випливає, що наявність правової колізії є характерною ознакою та причиною виникнення будь-якого юридичного конфлікту. Зазначене визначення можна вважати неповним, адже наявністю суб'єктів та/або об'єктів-носіїв конфлікту і відповідної колізії коло сутнісних ознак цього явища не обмежуються.

Ще одне визначення юридичного конфлікту у широкому розумінні запропоновано В. М. Кудрявцевим, за яким це будь-який конфлікт, у якому спір так або інакше пов'язаний із правовими відносинами сторін (їх юридично значущими діями або станами) і, як наслідок, суб'єкти, або мотивація їх поведінки, або об'єкт конфлікту мають правові ознаки, а сам конфлікт тягне юридичні наслідки.

Як Ю. О. Тихомиров, так і В. М. Кудрявцев відображають поняття правового конфлікту із виключно юридично-позитивістських позицій, звужуючи можливість його аналізу та розуміння у межах функціонування суспільства.

Щоб зрозуміти поняття «юридичний конфлікт» у повному його обсязі варто знову звернутись до досліджень С. В. Бобровник, яку вважають одним із провідних фахівців вітчизняної юридичної конфліктології. На основі антропологого-комунікативного підходу до питань конфлікту у праві, вона трактує останній як «стан двостороннього зв'язку суб'єктів, заснований на правовому протиріччі, що характеризується порушенням або перешкодою в реалізації ними своїх інтересів та слугує причиною розвитку або кризи суспільних відносин».

Найбільш повним можна вважати визначення, яке у своєму дисертаційному дослідженні надає Н. П. Свиридюк зазначаючи, що юридичний конфлікт «здійснюється в межах певної процедури, його логічною основою є досить чітка й переконлива аргументація, а розв'язання такого конфлікту, як правило,

формалізоване і санкціоноване волею держави або принципами і нормами права. Тому юридичний конфлікт у широкому розумінні – це будь-який соціальний конфлікт, що має хоча б один елемент, який характеризується юридичним змістом »[7, с. 441-442].

На основі досліджень поняття юридичного конфлікту можна визначити положення, що виявляють його специфіку:

1) юридичний конфлікт слід трактувати як властивість правової реальності та спосіб зняття правових протиріч, джерело розвитку правової дійсності та поштовх для ухвалення нових правових норм;

2) юридичний конфлікт виступає формою боротьби за правову справедливість;

3) юридичний конфлікт є індикатором невирішених проблем у правовій системі, недосконалості законодавства та судової практики, дисбалансу в організації і функціонуванні державно-правових інститутів;

4) юридичний конфлікт повинен здійснюватись раціонально, на основі певних процедур, емоційність може лише спрямувати конфлікту протиправову сферу;

5) зміст та роль юридичного конфлікту повинні визначатись способами боротьби його суб’єктів.

До основних причин виникнення юридичних конфліктів належать:

- порушення правових норм однією або обома протиборчими сторонами;
- колізія юридичних норм, яка полягає у розбіжностях та суперечностях між окремими нормами, що регулюють одні і ті ж або суміжні суспільні відносини, а також протиріччя, що виникають у процесі правозастосування і здійснення компетентними органами (наприклад, судом) та посадовими особами своїх повноважень;
- правовий нігілізм – умисне відкидання або ігнорування правових норм та цінностей,пряма протилежність правовій культурі, коли більшість людей не знає або не розуміє закону, негативно ставиться до законодавства і необ-

хідності дотримуватися його, не визнає суспільної цінності права. Він несумісний з правовою державою, призводить до порушень правового порядку, зростання злочинності [24, с. 313];

- відчуження населення та інших суб'єктів від держави, її інститутів у зв'язку із невідповідністю існуючих законів інтересам або можливостям суспільства [8].

Для того, щоб не допустити переростання конфлікту у руйнівний, деструктивний, необхідно вчасно його припинити. До найбільш ймовірних варіантів завершення юридичних конфліктів можна віднести:

а) владнання конфлікту внаслідок взаємного примирення сторін;

б) залагодження конфлікту шляхом так званого симетричного його вирішення (обидві сторони виграють або програють);

в) владнання конфлікту шляхом асиметричного вирішення (коли виграє одна сторона);

г) переростання конфлікту в інше протиборство;

ґ) самостійне поступове загасання конфлікту[9].

1.2. Класифікація юридичних конфліктів

Для цілісного розуміння природи юридичного конфлікту як важливого явища соціально-правової дійсності, важливо з'ясувати ті ознаки, які дозволяють провести його класифікацію на певні види.

Такий підхід сприяє виявленню більш широкого спектру проблем, що призводять до виникнення юридичних конфліктів.

У науковій літературі можна знайти різноманітні варіанти типізації соціальних конфліктів, які цілком обґрунтовано можна застосувати і до юридичних. Так, в залежності від складу учасників можна говорити про міжособові (прості) та групові (складні) юридичні конфлікти. За тривалістю юридичні конфлікти можуть бути короткостроковими, середньо- і довгостроковими. За інтенсивністю – гострими і млявоперебіжними[11, с. 41].

Р. Дарендорф пропонує класифікувати конфлікти таким чином:

а) за соціальними наслідками: успішні, безуспішні, конструктивні, деструктивні (руйнівні);

б) за масштабністю: локальні, регіональні, міждержавні, глобальні,мікроконфлікти, макро- тамегаконфлікти;

в) за формами боротьби: мирні, немирні;

г) за спрямованістю: вертикальні (виникають між однорідними суб'єктами правовідносин) і горизонтальні (виникають між суб'єктами різних рівнів, наприклад, між керівником та його підлеглим).

Одним з перших спробував класифікувати конфлікти Л. Козер, який залежно від мети, поділяє їх на:

- реалістичні –раціональні, вони виступають як засіб досягнення певної цілі та є цілком конструктивними;
- нереалістичні – ірраціональні, є конфліктами лише заради конфліктів, тому мають деструктивний характер [12, с. 25].

Рис. 1.2. Загальна класифікація юридичних конфліктів

Вищенаведені класифікації, що є спільними як для соціальних, так і для юридичних конфліктів відображено на рис. 1.2.

Розглянувши загальні (спільні) для усіх конфліктів способи класифікації, варто перейти до спеціальних, характерних лише для юридичних конфліктів.

Так, на думку Н. П. Свиридюк, за динамікою юридичні конфлікти можна поділити на три основні групи:

- конфлікти, що виникають у правовій сфері, припиняються і вирішуються за допомогою юридичних засобів і методів;
- конфлікти з юридичним змістом, що припиняються (вирішуються) за допомогою засобів і методів неправового характеру;
- неправові за своєю суттю конфлікти, що припиняються (вирішуються) за допомогою юридичних засобів і методів [13, с. 17].

Серед видів юридичних конфліктів вирізняють уявні конфлікти. Вони можуть виникати у ситуаціях, коли:

а) сторона вважає, що перебуває з іншою особою у правовідносинах, але насправді їх немає (наприклад, орендар будівлі не знає, щовласник уже продав її іншій особі);

б)протилежний варіант:сторона не усвідомлює, що перебуває управовідносинах з іншою стороною (скажімо, при відкритті спадщини один із спадкоємців гадки не має про наявність інших спадкоємців);

в) сторона вважає, що супротивник діє незаконно, тоді як, насправді, його дії цілком правомірні;

г) протилежний варіант: сторона вважає, що супротивник діє правомірно, хоча насправді його дії незаконні[14, с. 31].

С. В. Бобровник стверджує, що «право є феноменом соціальної сфери і водночас порівняно автономною системою, що може містити протиріччя її складових елементів (наприклад, правова колізія)». У результаті цього вона пропонує класифікувати правові конфлікти залежно від сфери їх вияву (за характером вияву)на дві групи: внутрішні та зовнішні.

Внутрішньоправові конфлікти виникають всередині правового масиву у вигляді колізій, прогалин правових норм, їх невідповідності правовим принципам тощо. Особливістю зазначеного виду правових конфліктів є їх опосередкованість формами права як формами зовнішнього вираження правових норм.

У свою чергу зовнішні правові конфлікти виникають у сфері соціальних відносин, що є предметом правового регулювання. Такі конфлікти опосередковуються поведінкою учасників суспільних відносин та виникають у ході правовідносин, коли немає іншої можливості задовольнити інтереси різної спрямованості.Упорядкувати цей вид правових конфліктів можна, побудувавши ефективні правові механізми узгодження воль учасників правовідносин. Неоднорідність характеру правових зв'язків між учасниками таких відносин визначає доцільність поділу зовнішніх правових конфліктів залежно від наявності організаційного зв'язку їх учасників на дві групи: внутрішньоструктурні та між структурні.

Внутрішньоструктурні правові конфлікти – виникають у рамках організаційно відокремлених автономних структурних утворень (органів державної влади, підприємств, установ, організацій тощо). Автономність у даному випадку проявляється у здатності відображати волю, бути носієм самостійних правових інтересів. Зазначена автономність виступає передумовою виникнення конфліктів через здатність зумовлювати поведінку учасника, що йде врозріз з інтересами інших учасників відносин. Прикладом зовнішніх правових конфліктів на внутрішньому рівні взаємодії суб'єктів є протистояння політичних позицій різних політичних сил у рамках законотворчого процесу у Верховній Раді України. Проте С. В. Бобровник відмічає, що депутатські фракції, які опосередковують вираження різноспрямованих політичних позицій у законодавчому органі, можуть розглядатись як автономні структури тільки у тому випадку, якщо до їх діяльності не долучаються інші суб'єкти (Президент України, Кабінет Міністрів України тощо). Якщо ж це сталось, зазначені правові конфлікти мають розглядатись у рамках другої групи елементів коментованого поділу– міжструктурних конфліктів (зовнішніх правових конфліктів на зовнішньому рівні взаємодії

суб'єктів). Їх специфіка полягає у відсутності організаційного зв'язку між учасниками правових відносин, які є сторонами правового конфлікту. Серед основних причин виникнення зазначеного виду зовнішніх правових конфліктів — відсутність чітких правових механізмів узгодження волі автономних учасників правових відносин, дублювання компетенції органів влади та ін. [2, с. 187-188].

Свої критерії класифікації юридичних конфліктів подає В. Мадіссон, який вважає, що типологія юридичних конфліктів повинназдійснюватись за галузями права, за структурою норми, за різновидом правозастосовного закладу, за характером зв'язку з механізмом правового регулювання за формами реалізації права, за характерами домінуючих мотивів та ін.

Заслуговує на увагу і висновок, зроблений вітчизняними правознавцями Л. М. Герасіною та М. І. Пановим, які пропонують визначити особливікритерії юридичних конфліктів, до яких належать:

а) галузь позитивного права, у межах якої виникаєконфлікт;

б) сфера нормотворчості або правозастосування;

в) природа іструктура норми, яка спричиняє мотивацію конфлікту;

г) різновидправозастосовної установи (інститут, орган), з якою пов'язана конфліктна ситуація [7, с. 444].

Найбільш поширеною та розробленою є класифікація юридичнихконфліктів загалузями права, що дає можливість краще проаналізувати правовуприроду такого типу конфліктних відносин, виявити ті характерні особливості, наявних конфліктів, аналіз яких буде забезпечувати з'ясування основних соціально-правових проблем сучасного суспільства. Це, у свою чергу, дасть можливість попередити виникнення юридичних конфліктів у майбутньому. Які на сьогодні є галузі права, такі можуть бути і конфлікти. Відтак правовий конфлікт може бути цивільно-правовим, цивільно-процесуальним, трудовим, сімейним, адміністративно-правовим, адміністративно-процесуальним, фінансово-правовим. Найбільш небезпечними є конфлікти у сфері кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого права. Окремо варто виділити конституційні конфлікти, які вирішуються в особливий спосіб – за допомогою кон-

ституційної юстиції, та міжнародні конфлікти, які врегульовуються, крім внутрішнього (конституційного) законодавства, нормами міжнародного права, договорами та угодами між державами.

Крім того, є багато змішаних конфліктів, які одночасно можна віднести до декількох галузей права, а також конфлікти, які спочатку не мають правового характеру і лише згодом можуть набувати юридичних ознак. Наприклад, конфлікт, який розпочався як звичайна побутова сварка подружжя, може завершитися зверненням до відповідних органів із заявою про розлучення, після чого він набуває статусу юридичного[15, с. 43].

Варто зазначити, що зміст галузевих видів юридичних конфліктів визначається специфікою предмета правового регулювання відповідної галузі права.

Професор С. В. Бобровник за правовими наслідками або структуроюздійснює поділ правових конфліктів на прості та складні.

Прості правові конфлікти є одиничним явищем і не породжують інших правових конфліктів. Їх вирішення правовими засобами є, як правило, остаточним.

У той же час складні правові конфлікти зумовлюють виникнення інших правових конфліктів. Прикладом може слугувати внутрішній правовий конфлікт, що відображається у колізійному регулюванні суспільних відносин внаслідок помилок законодавчої техніки. Такий конфлікт може бути причиною виникнення правових конфліктів між будь-якими учасниками конкретних суспільних відносин, що врегульовані правовими нормами, між якими є колізія [3, с. 31-32].

Автори навчального посібника «Юридична конфліктологія» зазначають, що юридичні конфлікти можна поділити й залежно від характеру приписів (уповноважуючі, зобов'язуючі, забороняючі) правовихнорм, порушення (різне розуміння чи різне тлумачення) яких становить основу конфлікту.

Під час дії уповноважуючих норм конфліктзазвичай виникає між уповноваженим суб'єктом та особою (фізичною або юридичною), чиї інтереси порушені або можуть бути ним порушені.

При застосуванні зобов'язуючих норм суб'єктами конфлікту можуть бути насамперед зобов'язані особи та держава. Зобов'язанняпов'язують не лише фізичних і юридичних осіб, а й державу як гаранта їх виконання.

У разі дії забороняючих норм конфлікти головним чином полягають у порушенні цих норм певними фізичними або юридичними особами[14, с. 51].

Серед інших слід також назвати типологію юридичних конфліктів за системою правозастосовних та правоохоронних органів, яка допомагає сформувати уяву про компетенцію цих органів у разі виникнення конфліктних ситуацій. Варто зазначити, що ця компетенція досить чітко визначена у чинному законодавстві стосовно правоохоронних органів та порядок прийомуі терміни розгляду звернень громадян. Але якщо конфлікти виникають у зв’язку з роботою інших державних установ, міністерств, відомств, вони, як показує практика, можуть супроводжуватися плутаниною, тяганиною, довгим терміном очікування на відповідь, що призводить до виникнення конфліктів [15, с. 44].

Окрему увагу звертає на себе типологізація правових конфліктів, запропонована С. В. Бобровник, яка пропонує класифікувати правові конфлікти залежно від способу досягнення правового компромісу , тобто врегулювання конфліктів, виділяючи таким чином диспозитивно упорядковані таімперативно упорядкованіправовіконфлікти.

Диспозитивному упорядкуванню підлягають правові конфлікти, що виникають у рамках правовихвідносин, учасники яких не мають можливості за своїм волевиявленням визначати та змінювати обсяг прав та обов’язківінших учасників правовідносин. Основоюдля врегулювання подібних конфліктів єдосягнення правового компромісу шляхомвзаємного узгодження волі учасників такихправовідносин.

Імперативно упорядковані правові конфлікти між учасниками правовідносин, вирішуються із застосуванням зобов’язуючихнорм права. Іншими словами, особливістю правовідносин, у рамках яких виникає та розвивається зазначений вид правових конфліктів є можливість одного зучасників визначати

поведінку інших учасників відносин внаслідок наділення його владними повноваженнями [2, с. 30-31].

Подібний критерій класифікації – спосіб можливого вирішення правових конфліктів використовує і Г.О. Усатий, який розрізняє дві групи:

- типові або «класичні» правові конфлікти – які вирішуються шляхом застосування юридичної відповідальності з повним спектром можливостей правового(частіше за все імперативно-примусового)впливу на особу;
- правові конфлікти, які передбачаютьальтернативні засоби їх вирішення, тобтовідмову від використання щодо суб'єктів конфлікту негативних правових наслідків [12, с. 27].До зазначених вище підстав типології юридичнихконфліктів-варто віднести і їх класифікацію за змістомконфліктоутворювальних приписів на матеріально-правові та процесуально-правові. Перші виникають з приводу фактичного змісту прав та обов'язків учасників конфліктних правовідносин, а другі –зумовлені нормативними протиріччями в порядку реалізації прав та обов'язків учасників правових відносин [2, с. 190].

Завершуючи класифікацію юридичних конфліктів, неможна не згадати проМ. І. Панова, якийвиділяє конфлікти нормотворчості та правозастосування. Юридичні конфлікти можуть виникати як у процесі створення, внесення змін чи доповнень, скасування тих чи інших нормативно-правових актів, так і в процесі їх реалізації чи застосування. Такі конфлікти перебувають в ієрархічній залежності. Так, нерозв'язання конфлікту на стадії творення нормативно-правового акту призводить до конфліктів на етапі його застосування [14, с. 52].

Вищенаведені класифікації, що є характерними виключно для юридичних конфліктів відображено на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Спеціальна класифікація юридичних конфліктів

1.3. Структурний аналіз юридичного конфлікту

Як стверджує Бобровник Світлана Василівна, правовий конфлікт можна розглядати у розрізі конструкції правових відносин із притаманною їй системою елементів: суб'єкти, об'єкт та зміст [2, с. 225]. Також до структури юридичного конфлікту можна віднести йогообʼєктивну та суб'єктивну сторони (рис. 1.4.).

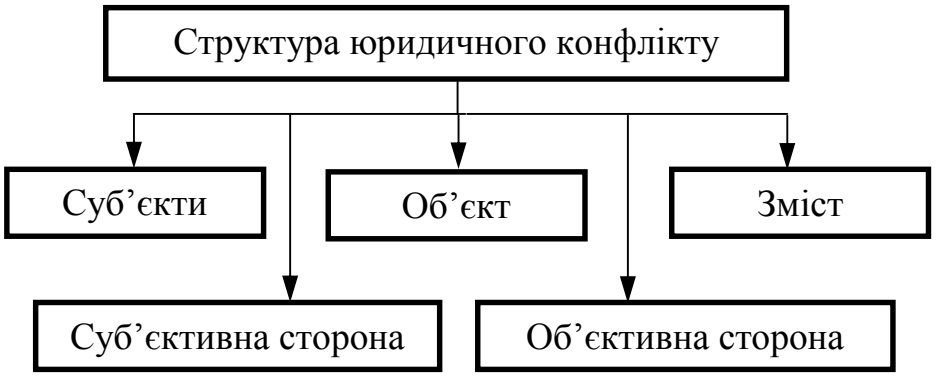

Рис. 1.4. Структура юридичного конфлікту

Отже, першим елементом структури правового конфлікту є його суб'єкти,основними суб'єктами конфлікту виступають сторони, інтереси яких стикаються і які безпосередньо здійснюють активні дії наступального або оборонного характеру один проти одного.

Суб'єктами правового (юридичного) конфлікту може бути будь-який суб'єкт права, а саме:

- фізичні особи – громадяни, іноземці, особи без громадянства (апатриди), особи з подвійним громадянством (біпатриди);
- юридичні особи (державні і недержавні);
- громадські організації та політичні партії;
- держава загалом.

Необхідно розрізняти поняття «учасник юридичного конфлікту» та «сторонаюридичного конфлікту». Перше є значно ширшим, оскільки учасником конфлікту може бути будь-яка особа, організація, група осіб, які приймають в ньому участь, інколи навіть не усвідомлюючи суть конфліктного протистояння. Тобто не всі учасники конфлікту є тими особами (групами), які знаходяться в безпосередньому протиборстві, адже є ще посібники, підбурювачі, організатори, свідки, посередники, адвокати, судді та інші особи. Учасники конфлікту лише впливають на його розвиток, але не упорядковують конфлікт, тобто від їх рішення не залежить встановлення стану компромісу.

З цього випливає, що сторонами правового конфлікту можна назвати тих його учасників, які безпосередньо здійснюють активні (наступальні чи оборонні) дії один проти одного.

Для існування правового конфлікту необхідна наявність як мінімум двох протиборчих сторін, якщо з якої-небудь причини одна із них відпадає – такий конфлікт припиняється. Загалом кількість сторін юридичного конфлікту може бути необмежена.

До ознак суб'єктів правового конфлікту належать такі:

1. Соціальний характер, оскільки сторонами та учасниками юридичних конфліктів є індивіди або їх об'єднання. Предмети несоціального характеру (речі, тварини, рослини тощо) не можуть бути суб'єктами правових конфліктів;

2. Правосуб'єктність – це специфічна ознака, що характеризує потенційну та реальну можливість особи брати участь у конфлікті, самостійно й усвідомлено реалізувати в рамках конфлікту свої юридично значущі інтереси (як позитивного, так і негативного характеру), або особисто нести відповідальністьза скоєні протиправні діяння. За своїм обсягом правосуб'єктність поділяється на повну та неповну. Таким чином суб'єктами правових конфліктів є лише правоздатні, дієздатні та деліктоздатніособи.

3. Наявність чіткої структурованої моделі. За своєю структурою суб'єкти правового конфлікту можуть бути: прості (індивідуальні) суб'єкти (фізичні особи із різним правовим статусом) та складні (колективні) суб'єкти. Останні, у свою чергу, можуть бути поділені на такі колективні суб'єкти , як: держава, юридичні особи (публічно-правові та приватно-правові), колективні суб'єкти, які не є юридичними особами (державні установи, релігійні організації, організовані злочинні групи).

Відповідно до зазначеного вище можна розрізнити суб'єктів правових конфліктів за характером інтересу, що реалізується під час юридичного конфлікту, зокрема виокремлюються:

- суб'єкти, що реалізують у рамках конфлікту безпосередні інтереси (протиборчі сторони);

- суб’єкти, що реалізують у рамках конфлікту інтереси інших учасників (представники);
- суб’єкти, що відстоюють у рамках правового конфлікту публічні інтереси (органи і посадові особи, що здійснюють правозастосовну діяльність);
- суб’єкти, що реалізують у рамках конфлікту професійні інтереси.

4. Чіткий рівень взаємодії суб’єктів такого конфлікту. В рамках аналізу структури правового конфлікту вбачається доцільним розрізняти суб’єктів залежно від рівня, на якому вони діють. У рамках такого підходу можна виокремити суб’єкти конфлікту на рівні зовнішньому та внутрішньому. Критерієм розмежування вбачається наявність або відсутність організаційної єдності, підпорядкування сторін конфлікту[16, с. 94-95].

Крім суб’єктного складу, в структуру правового конфлікту входить також його об’єкт, який є другим елементом структури правового конфлікту. Ним виступають суспільні відносини, матеріальні, нематеріальні й духовні цінності, дефіцитні ресурси, статуси, певні дії, результати дії, на які спрямоване протиборство суб’єктів права [8].

Професор С. В. Бобровник, яка здійснює поділ юридичного конфлікту на внутрішній та зовнішній, зазначає, що об’єктом внутрішнього правового конфлікту є прогалини та колізії у законодавстві. Тоді як об’єктом зовнішнього правового конфлікту є суспільні відносини, які виникають, змінюються та припиняються через конфлікти.

О. М. Сеник у своїй роботі на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук під об’єктом конфлікту розуміє суспільні відносини, що підпадають під правове регулювання (загальний об’єкт), і ті матеріальні, нематеріальні, духовні цінності, дефіцитні ресурси, статуси, певні стани, дії (бездіяльності), результати дії (безпосередній об’єкт), на які спрямоване протиборство суб’єктів правового конфлікту [17, с. 13].

Щоб стати об’єктом правового конфлікту, цей елемент повинен знаходитися на перетині інтересів різних соціальних суб’єктів, які прагнуть до одноосі-

бного володіння та контролю над ним. Об'єкт є ядром проблеми, основою конфліктної ситуації. Тому його можна розглядати як причину конфлікту.

Найчастіше конфлікти виникають, коли матеріальні та нематеріальні ресурси роз приділяються у суспільстві нерівномірно та несправедливо, що полегшує доступ до них одних соціальних суб'єктів і ускладнює доступ інших, або, що ще гірше, забезпечує одних за рахунок інших.

До основних об'єктів правових конфліктів дослідники відносять матеріальні (ресурси), соціальні (статус) або духовні цінності, оволодіти або користуватися якими прагнуть суб'єкти правового конфлікту. Об'єктом правових конфліктів є і права людини, оскільки вони фіксують її становище у суспільстві.

Варто розмежовувати поняття «об'єкт» і «предмет» правового конфлікту. Друге поняття являє собою ті конкретні матеріальні та нематеріальні інтереси суб'єктів, через які та заради реалізації яких суб'єкти вступають у протистояння. Наприклад, це може бути прагненням посісти певну керівну посаду, оволодіти тими чи іншими цінностями [2, с. 230-231].

Для юридичного конфлікту характерними структурними елементами є також об'єктивна та суб'єктивна сторони.

Об'єктивну сторону юридичного конфлікту становлять протилежно спрямовані (наступальні чи оборонні, юридично нейтральні чи юридично значущі) дії сторін конфлікту – суб'єктів права, які завдають шкоди.

Суб'єктивна сторона юридичного конфлікту полягає у мотивації тих чи інших вчинків сторін, яка ґрунтується на основі їх потреб та інтересів [8].

Наступним елементом правового конфлікту є його зміст, який поєднує у собі два скадових елементи: фактичний зміст та юридична форма. Фактичним змістом правового конфлікту є поведінка його учасників. У свою чергу, юридична форма правового конфлікту виявляється у правах та обов'язках учасників конфліктних правовідносин.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Таким чином, розвиток суспільства завжди супроводжується конфліктами різних видів.Це заховано у самій його природі.

Юридичний конфлікт, як і будь-який конфлікт,поєднує у собі як позитивні, так і негативні функції. Якщо говорити про позитивну сторону юридичного конфлікту, то він виступає важливим індикатором суспільних процесів, допомагає виявити та змінити застарілі норми та інститути.

З іншої ж сторони, якщо юридичний конфлікт не контролювати та вчасно не вирішувати, він може завдати серйозної шкоди громадському порядку, призвести до застосування насильницьких методів для вирішення існуючих проблем.

Необхідно розрізняти поняття «правовий» та «юридичний» конфлікт. Перше з яких є ширшим за своєю суттю та включає у себе як юридичний конфлікт (виникає у сфері законодавчих норм), так і конфлікти, що виникають внаслідок порушення норм звичаєвого та природного права. Тобто будь-який юридичний конфлікт за своєю суттю є правовим, але не кожний правовий конфлікт є юридичним.

Найпоширенішими причинами виникнення юридичних конфліктів є порушення правових норм, їх колізії, правовий нігілізм та відчуження населення та інших суб’єктів від держави, її інститутів у зв’язку із невідповідністю існуючих законів інтересам або можливостям суспільства.

Завжди краще попередити виникнення конфлікту, ніж потім шукати шляхи його подолання або боротись із його негативними наслідками. Для цього необхідно проводити спектр заходів для виховання правової культури та правової свідомості громадян.

Для юридичних конфліктів притаманна своя структура, яка включає суб’єкти, об’єкт та зміст, а також об’єктивну та суб’єктивну сторони. При цьому важливо не плутати поняття «учасник юридичного конфлікту» та «сторони юридичного конфлікту». Перше є значно ширшим, оскільки учасником конфлі-

кту може бути будь-яка особа, організація, група осіб, які приймають в ньому участь, інколи навіть не усвідомлюючи суть конфліктного протистояння. Учасники конфлікту лише впливають на його розвиток, але не упорядковують конфлікт, тобто від їх рішення не залежить встановлення стану компромісу.

Тоді як сторони правового конфлікту є тими особами (групами), які знаходяться в безпосередньому протиборстві, здійснюють активні (наступальні чи оборонні) дії один проти одного.

Отже, юридичний конфлікт виступає специфічним протиборством сторін, що спричиняє правові наслідки, у якому хоча б один із його елементів має юридичний характер і розв’язати яке можна за допомогою правових засобів.

РОЗДІЛ 2.
ШЛЯХИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ВИРІШЕННЯ ЮРИДИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

2.1. Соціально-правові технології попередження юридичних конфліктів

Завжди краще попередити виникнення конфлікту, ніж потім шукати шляхи його подолання або боротись із його негативними наслідками. Це сприяє підтриманню миру як загалом у суспільстві, так і в конкретних правовідносинах.Саме тому профілактика правових конфліктів є не менш важливою, ніж уміння їх конструктивно вирішувати і є одним з основних завдань держави та її інституцій.

Попередження або запобігання конфлікту досягається, з одного боку, ефективним управлінням правовою системою, а з іншого — нейтралізацією дії факторів, що їх викликають.

Для запобігання конфліктам використовується прогнозування, яке полягає у зборі інформації про конфлікт, що назріває та його причини. Такими причинами, як правило, є розрив у рівні та якості життя населення, неефективність державного та місцевого управління, корумпованість влади, збільшення злочинності, посилення культу насилля в суспільстві.

На основі прогнозування здійснюються активні дії щодо нейтралізації комплексу факторів, які викликають конфлікт, що у свою чергу сприяє зниженню рівня конфліктогенності суспільства.

Прогнозування конфліктів полягає у передбаченні потенційних конфліктних ситуацій, можливих зіткнень інтересів суб'єктів правовідносин на основі вивчення об'єктивних та суб'єктивних умов і факторів взаємодії між людьми.

Як зазначає М. І. Пірен, аби прогнозувати конфлікт, необхідно проаналізувати:

• сигнали конфлікту, частоту їхньої появи, потенціали їхньої конфліктогенності та вірогідності стимуляції ними конфлікту;

• виявити проблему, які суперечності зумовили її появу, наскільки вона складна, чи є можливість її розв'язати;

• з'ясувати, чи назріла конфліктна ситуація і в якому напрямку вона може розвиватися;

• уточнити склад учасників розгортання конфлікту та їхню готовність до подальшого провокування й поглиблення конфлікту;

• виявити суть інциденту, його особливість, наскільки він спроможний бути детонатором конфлікту.[32, с. 105].

Діяльність з профілактики юридичних конфліктів охоплює такі основні напрями:

1) створення необхідних умов для мінімізації їх кількості та вирішення неконфліктними засобами;

2) оптимізація умов існування суб’єктів правового суспільства;

3) ліквідація причин юридичних конфліктів;

4) блокування окремих факторів виникнення правових конфліктів .

На сьогодні науковцями висунена цікава ідея щодо необхідності створення національної системи раннього попередження конфліктів (СРПК), щоправда вона буде використовуватись для передбачення зовнішніх конфліктів, але по її аналогу можна створити і системи, які будуть спеціалізуватись на внутрідержавних конфліктах, зокрема, юридичних. Зазначають, що створення системи раннього попередження конфліктів уможливить:

- проведення безперервного моніторингу ситуації в інших країнах (особливо тих, які мають спільний кордон з Україною) з метою виявлення заходів, що спрямовані на підготовку до можливих агресивних дій;
- оперативно вживати заходи щодо розгортання сил оборони держави на потенційно небезпечних напрямах;
- застосовувати політичні методи впливу для врегулювання ситуації навколо можливого конфлікту;
- здійснювати розвиток власних показників у сферах, що відстають від аналогічних показників потенційного противника.

До прогнозування та попередження юридичних конфліктів можуть активно залучатись також і громадські організації. Наприклад, проблемою раннього попередження конфліктів у світі займається ряд організацій, на базі яких розгорнуті широкомасштабні програми. Серед них основними є:

- агентство США по міжнародному розвитку (USAID);
- робоче об'єднання з вивчення проблем війни (AKUF);
- модель імітації конфлікту (KOSIMO);
- Стокгольмський міжнародний інститут по дослідженню миру (SIPRI);
- міждисциплінарна дослідницька програма з першопричин порушення прав людини (PIOOM);
- міжнародна група з попередження криз (ICG);
- HumanRightsWatch – недержавна організація, яка здійснює моніторинг, розслідування та документування порушень прав людини у більш ніж 70 країнах світу із штаб-квартирою у США;
- та інші.

Однією з найбільш відомих організацій з раннього попередження конфліктів є Стокгольмський міжнародний центр досліджень миру (SIPRI). Він використовує власну модель, розроблену з метою превентивної політики у відношенні окремих країн, а також відносно міжнародних та регіональних конфліктів. Модель поєднує в собі як використання бази статистичних даних, так і експертні оцінки, тим самим збільшуючи міру достовірності прогнозів за рахунок використання довгострокових (зростання числа насильницьких злочинів, вандалізм, протести, погрози або риторика погроз, зростання нападів на релігійній або етнічній основі тощо) та короткострокових індикаторів (показники злочинності певних груп, безробіття, напруженість відносин між різними структурними частинами суспільства, поведінка певних груп, тренди в законодавстві по правам меншин тощо).

Інформація SIPRI збирається он-лайн через регулярне анкетування. Кожного місяця анкета заповнюється визначеним колом місцевих експертів. Дуже

важлива методологія складання анкет і відбір короткострокових індикаторів, які дозволяють отримувати реальну картину змін в політичній, економічній ситуації, міжетнічних відносинах, ситуації з дотриманням прав людини. Анкета включає кількісні питання, також у ній використовуються шкали вимірювання індикатора. Можуть бути включені якісні питання для загальної оцінки ситуації експертами [42, с. 97].

Великого значення мають заходи профілактики конфліктів. Серед тих, які на правовому рівні слід застосувати для попередження саме юридичних конфліктів варто віднести такі:

– формування поваги до права і закону з боку особи, суспільства і держави;

– врахування суспільних інтересів і громадської думки в правотворчості, і на цій основі – здійснювати удосконалення законодавства;

– розвиток і підвищення суспільної, групової та індивідуальної правосвідомості й правової культури;

– активізація діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування,громадських організацій, засобів масової інформації з правової пропаганди;

– зміна ціннісно-правових настанов населення (нарівні менталітету людини) в напрямі свідомого дотримання законів;

– удосконалення правового виховання населеннята розвиток юридичної освіти та самоосвіти;

– зміцнення в державі режиму законності й правопорядку;

– підвищення престижу юридичної науки, юридичних професій та державних правозастосовних органів у системі соціальних цінностей [23, с. 20].

2.2. Аналіз юрисдикційних способів вирішення юридичних конфліктів

Історично склалося три основних підходи до вирішення спорів та конфліктів:

– з позиції сили;

– з позиції права;

– з позиції інтересів.

Розв’язання конфліктів з позиції сили полягає в тому, що одна чи декілька сторін пригнічуються за рахунок переваг іншої сторони в силі. Це може бути фізична сила, чисельні або технічні переваги, гроші чи діловий статус тощо.

Другий підхід – з позиції права (традиційний, законодавчо-визначений підхід), заснований на правозастосовній діяльності юрисдикційних органів, на ліквідації конфлікту за допомогою примусового встановлення прав і обов’язків сторін.Традиційним проявом цього підходу є судовий розгляд спорів. Крім того, цей підхід може включати в себе здійснення певного тиску, за допомогою використання виконавчого розпорядження, професійних та етичних стандартів. Неможливо не погодитись із твердженням О. В. Ставицької, що обидва підходи, як з позиції сили, так і з позиції права при їхній здавалося б відмінності, ведуть, за загальним правилом до однакового результату – одна зі сторін завжди програє [66, с. 55].

Третій підхід – з позиції інтересів (нетрадиційний, так званий «альтернативний») передбачає, що сторони намагаються з’ясувати і визначити, що спричинило конфлікт, по можливості забезпечити ті інтереси, які були порушені, укласти взаємовигідну угоду, у результаті якої жодна зі сторін не програє.

Згодом такий підхід було названо відновним правосуддям і започатковано програми, які допомагали б самим учасникам конфліктної ситуації та громаді здійснювати контроль над правопорушеннями та процесом відшкодування завданої ними шкоди [54, с. 51-52].

Проблему вирішення конфліктів сучасна конфліктологія розглядає з урахуванням двох протилежних підходів (стратегій):

1) конфронтаційного протиборства;

2) компромісу і співробітництва.

Першийпов’язується з можливостями впливу на суперника, зусилля учасників конфлікту спрямовуються один проти одного, а не на вирішення проблеми, тому його сутністю є задоволення інтересів лише однієї сторони.

Сутність другого підходу полягає у максимальному зближенні позицій сторін конфлікту і досягненні угоди щодо взаємоприйнятних способів задоволення протилежних інтересів шляхом прямої взаємодії сторін або за участю третьої сторони.

З вищенаведеного випливає два основних підходи до розв’язання юридичних конфліктів:

– законодавчо-визначений (юрисдикційний);

– альтернативний (неюрисдикційний).

Перший включає в себе:

1) конституційні процедури чи конституційне судочинство (застосовуються, головним чином, у разі виникнення юридичних конфліктів у політичній сфері);

2) судовий розгляд справ під часвирішення конфліктів у цивільній, господарській, трудовій та інших сферах.

Попри всі відмінності міжними вирішення юридичних конфліктів має такі загальні ознаки:

– конфлікт розглядається і вирішується органом, уповноваженим на це державою;

– орган, який вирішує конфлікт, діє на підставі та задля виконання норм права;

– на період розгляду суперечки конфліктуючі сторони наділяються правами й обов'язками, визначеними і передбаченими законодавством;

– рішення, прийняте щодо конфлікту, обов'язкове для виконання сторонами і, як правило, іншими організаціями і громадянами.

Отже, конфлікт набуває чітких контурів, "формалізується", як і сама процедура його розгляду і вирішення. Це, з погляду ухвалення ефективного рішення, має важливе значення, оскільки рішення ухвалюється на основі і на вико-

нання права; воно не може бути суб'єктивним, довільним. Можливі помилки під час ухвалення рішення можуть бути здебільшого виправлені подальшою юридичною процедурою (затвердження рішення вищестоящим органом, оскарження рішення, його перегляд тощо). Юридичні процедури розгляду конфліктів забезпечують необхідну гласність і тим самим – громадський контроль за розглядом справи, а, отже, підвищують авторитет вжитих заходів[73].

На сьогодні основним засобом вирішення спорів в Україні залишається правосуддя. Так, згідно статті 55 Конституції України, права і свободи людини і громадянина захищаються судом[5]. Порівняно з іншими правовими засобами вирішення юридичних конфліктів правосуддя маєтакі переваги:

а) незалежність судів як самостійної гілки влади від законодавчої й виконавчої, їх підкорення лише закону;

б) нормативна основа усієї діяльності суду, який діє відповідно до законодавчих приписів та згідно звнутрішнім переконанням;

в) рівність усіх учасників судового процесу перед законом;

г) змагальність сторін, свобода у наданні ними доказів та доведенні перед судом їх переконливості;

д) чітко визначена процедура встановлення та перевірки фактичних обставин справи і прийняття рішення;

е) забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду;

є) обов’язковість рішень суду;

ж) забезпечення діяльності суду спеціальними професійними кадрами, передусім суддями, адвокатами, прокурорами тощо [44, с. 195-196].

Кожна з форм правосуддя має свої особливості та засоби. Передусім варто розглянути конституційне правосуддя. Юридичний конфлікт, що вирішується Конституційним Судом – це конфлікт політичних інститутів, який пов'язаний із вирішенням питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актівВерховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, тобто пов'язаний із порушенням Кон-

ституції.Варто зазначити також, що 13 липня 2017 року було прийнято новий Закон України «Про Конституційний Суд України» № 2136-VIII, яким було відновлено зв'язок Конституційного Суду з іншими судами в Україні, оскільки новим інститутом «конституційної скарги» встановлено право переглядати рішення, що набрали чинності, якщо вони ґрунтуються на застосуванні законів, які суперечать Конституції України[8].

Конституційне судочинство разом із парламентськими процедурами – одна з форм вирішення юридичних розбіжностей між гілками влади й усунення конфліктів, що виникають у законодавчій і виконавчій діяльності. Тобто Конституційний Суд у специфічній формі контролює дотримання Конституції України державними органами. Згідно зі своїм статусом, він вирішує конфлікти, що виникають: між законодавчими і виконавчими органами; між державними органами і громадянами, між державними органами і юридичними особами.

Загальна підстава для розгляду цих конфліктів полягає в тому, що у всіх випадках вони пов'язані з реальним або передбачуваним порушенням норм і принципів Конституції України. Існування Конституційного Суду відіграє важливу, попереджувальну, стримуючу роль уже під час зародження юридичних конфліктів. Якщо ж конфлікт все ж таки відбувся, Конституційний Суд вирішує його, спираючись на достатньо чіткі юридичні норми, що регламентують його статус, що забезпечує впорядкований розгляд конфлікту і винесення законного й обґрунтованогорішення, яке не підлягає перегляду і є для всіх обов'язковим.

В Україні, окрім конституційного, існує чотири види судочинства: цивільне, кримінальне, адміністративне та господарське. Вони розрізняються предметом судового розгляду, і у зв'язку з цим процедурою розгляду справи і характером ухвалюваних рішень. Наприклад, цивільне судочинство функціонує під час розгляду майнових суперечок, трудових, земельних конфліктів, сімейних і спадкових справ, а кримінальне судочинство проводиться щодо так званого кримінального юридичного конфлікту (злочину або проступку) [73].

Варто зазначити, що у 2017 році в Україні відбулась така важлива подія як судова реформа, яка внесла кардинальні зміни у процесуальне законодавство

та судову систему. У рамках цієї реформи було прийнято Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII, який по суті затвердив нові процесуальні кодекси.

Багато з новацій, яківведено цим законом є абсолютно новими для всіхкраїнпострадянського простору:

— запроваджуєтьсяпоняття «електроннийдоказ» - інформація в електронній (цифровій) формі, яка міститьдані про обставини, щомаютьзначення для справи, зокрема, електроннідокументи (в тому числітекстовідокументи, графічнізображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосовіповідомлення, метадані, базиданих й іншідані в електроннійформі. Такіданіможутьзберігатися, зокрема на портативнихпристроях (картах пам’яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, іншихмісцяхзбереженняданих в електроннійформі (в тому числі в мережіІнтернет)[7];

— обов'язковоюстає не лишеаудіо-, а й відеофіксація судового процесу;

— запроваджується «електронний суд», якийдає можливість надсилання електронних повісток за допомогою e-mail або СМС-повідомлень. З'являється можливість подавати процесуальні документи до суду та ознайомитися з матеріалами справи через Інтернет. Під час відкриття справи суддя в ухвалі зазначає веб-адресу сторінки на офіційному веб-порталі судової влади України в мережі Інтернет, за якою учасники справи можуть отримати інформацію зі справи, що розглядається;

— визнається правопорушенням «зловживання процесуальними правами». За подання одночасно кількох позовів чи безпідставне оголошення висновку судді санкцією може стати не лише відмова у прийнятті позову чи задоволення клопотання, а й прямий штраф безпосередньо тієї особи, яка вчинила відповідну дію [81];

— запровадження поняття зразкових рішень у адміністративний процес. Для цього Верховний Суд наділили повноваженнями на розгляд зразкових справ та прийняття зразкових рішеньяк судом першої інстанції. Необхідними умовами для розгляду таких справ та прийняття таких рішень Верховним Судом є наступні: наявність у провадженні адміністративного суду щонайменше 10 типових справ; внесення зазначеним адміністративним судом мотивованого подання до Верховного Суду про розгляд однієї з вказаних типових справ як судом першої інстанції; надання Верховному Суду разом із вказаним поданням матеріалів цієї справи.

— вводиться добровільне врегулювання спору за участю судді (судова медіація) [82].

Ключове місце в судовій реформі займає докорінне реформування найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції - Верховного Суду України. Змінюються його структура, повноваження, кількісний та якісний склад. На базі Верховного Суду України створюється новий Верховний Суд, що діятиме у складі Великої палати та чотирьох касаційних судів. У результаті цього припинили свою діяльність Вищий адміністративний суд, Вищий господарський суд, Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних та кримінальних справ.

Зміни, впроваджені цією судовою реформою, є досить прогресивними, тому, при правильній їх реалізації повинні позитивно вплинути на ефективність та оперативність вирішення юридичних конфліктів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Отже, завжди краще запобігти виникненню юридичних конфліктів, ніж потім шукати ефективні способи їх вирішення та усунення негативних наслідків. Для цього широко використовують метод прогнозування юридичних конфліктів, до якого варто активно залучати громадські організації, як це простежується за кордоном. Великого значення мають і такі профілактичні заходи виникнення юридичних конфліктів, як:

– формування поваги до права і закону з боку особи, суспільства і держави;

– врахування суспільних інтересів і громадської думки в правотворчості, і на цій основі – здійснювати удосконалення законодавства;

– розвиток і підвищення суспільної, групової та індивідуальної правосвідомості й правової культури;

– активізація діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, засобів масової інформації з правової пропаганди;

– зміна ціннісно-правових настанов населення (нарівні менталітету людини) в напрямі свідомого дотримання законів;

– удосконалення правового виховання населення та розвиток юридичної освіти та самоосвіти;

– зміцнення в державі режиму законності й правопорядку;

– підвищення престижу юридичної науки, юридичних професій та державних правозастосовних органів у системі соціальних цінностей.

Якщо ж методи прогнозування та профілактики не допомогли у попередженні юридичних конфліктів, то історично сформувалось такі три підходи до його вирішення: з позиції сили, з позиції права та з позиції інтересів. Найпоширенішим в Україні є вирішення юридичного конфлікту з позиції права (юрисдикційні), тобто за допомогою судових органів.

Порівняно з іншими правовими засобами вирішення юридичних конфліктів правосуддя маєтакі переваги:

а) незалежність судів як самостійної гілки влади від законодавчої й виконавчої, їх підкорення лише закону;

б) нормативна основа усієї діяльності суду, який діє відповідно до законодавчих приписів та згідно звнутрішнім переконанням;

в) рівність усіх учасників судового процесу перед законом;

г) змагальність сторін, свобода у наданні ними доказів та доведенні перед судом їх переконливості;

д) чітко визначена процедура встановлення та перевірки фактичних обставин справи і прийняття рішення;

е) забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду;

є) обов’язковість рішень суду;

ж) забезпечення діяльності суду спеціальними професійними кадрами, передусім суддями, адвокатами, прокурорами тощо.

РОЗДІЛ 3.
АЛЬТЕРНАТИВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЮРИДИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

2.1. Сутність та основні види альтернативних (неюрисдикційних) способів вирішення юридичних конфліктів

Судова система кожної держави відіграє важливу роль у врегулюванні суспільних відносин. Її ефективність характеризується можливістю захищати права та свободи людини і громадянина у відповідності з чинним законодавством.

Проте, судовий процес часто не відповідає інтересам сторін, оскільки в результаті нього завжди є переможець та переможений, а збереження відносин між сторонами конфлікту не ставиться за мету.

Що стосується української судової системи, то протягом усього періоду незалежності нашої держави вона піддається постійним змінам та реформам, що, однак, так і не допомогло вирішити її численні недоліки, основними з яких є:

– порушення строків розгляду справ;

– надмірне завантаження судів;

– тривалість і складність судового процесу;

– значні судові витрати;

– недостатня розвиненість механізмів змагальності та рівності сторін у процесі;

– значна нервова напруга (стреси та психологічні навантаження), яким піддаються сторони;

– гласність судового розгляду, що може призвести до розголошення конфіденційної інформації;

– громадська недовіра до суду та адміністративної системи. Згідно з даними Центру Разумкова сьогодні лише 7% громадян України довіряють судам, а 72% переконані, що суди не є незалежними [14, с. 81] .

Все це призводить до порушень законодавства, неможливості належно захистити права людини і громадянина, недовіри з боку громадськості до судової гілки влади, різного роду зловживань і, як наслідок, неефективності судової системи в цілому.[27, с. 110].

Саме тому для українського суспільства актуальним є впровадження та популяризація використання альтернативних методів вирішення спорів. Тим більше, що Конституція України передбачила можливість звернення до способів АВС, якагрунтується на конституційному праві кожного захищати свої права і свободи всіма засобами, що не заборонені законом (ч. 5 ст. 55 Конституції України)[1].

На ефективності альтернативних способів вирішення юридичних конфліктів наголошував ще Авраам Лінкольн, який говорив: «Уникайте судитися. Переконайте вашого суперника прийти до компромісу. Зверніть його увагу на те, що номінальна перемога в суді – це часто реальна поразка у витратах коштів і часу»[57].

Пртягом останніх двадцяти років методи несудового вирішення спорів були запроваджені майже у всіх країнах світу, і таке явище набуло назви «глобальна революція АВС»[16, с. 59].

Термін «альтернативне вирішення спорів – АВС» вперше було застосовано у 60-х роках ХХ ст. у США для позначення неформальних процедур урегулювання конфліктів. В англомовній практиці таке врегулювання позначається оборотом «AlternativeDisputeResolution» (абревіатура – ADR). В Австралії вживається також категорія «externaldisputeresolution».

Альтернативні способи вирішення спорів являють собою сукупність різноманітних погоджувальних процедур, спрямованих на всебічне, повне та неупереджене врегулювання правових конфліктів, за допомогою недержавних механізмів та методів, які забезпечують швидке й ефективне вирішення спорів, на основі узгодження позицій та інтересів сторін, при мінімальних затратах часу й коштів зацікавлених осіб[45, с. 252].

Альтернативне врегулювання спорів – це також група процесів, за допомогою яких вирішуються спори і конфлікти без звернення до формальної системи судочинства.

АВС здійснюється, як правило, недержавним органом чи приватною особою, виходячи з принципів:

– свободи вибору;

– добровільності;

– нейтральності;

– конфіденційності;

– диспозитивності;

– процесуальної рівності (спільного узгодження процедури АВС);

– сприяння вирішенню спору та / або врегулюванню конфлікту (у тому числі за рахунок добровільного виконання сторонами досягнутого правового (процесуального) результату.

В.Рєзнікова основне призначення альтернативного врегулювання спорів, бачить в тому, що за їх допомогою відбувається «фільтрування» тих правових спорів, які дійсно потребують повного судового розгляду, від тих, які можливо вирішити в позасудовому порядку.

Запровадження альтернативнихшляхів вирішення спорів в правові системи європейських держав обумовлене їх прагненням до забезпечення ефективного захисту прав своїх громадян, до ліквідації правових конфліктів на добровільних засадах [46, с. 10].

Т. О.Подковенко виділяє спільні ознаки різних методів ADR, якими є:

- участь безсторонньої третьої особи, яка позбавлена компетенції щодо вирішення конфлікту;
- відсутність формалізму;
- примат дійсних інтересів сторін конфлікту над юридичною догмою права, а також безпосередня участь і конструктивна співпраця між конфліктуючими сторонами [40, с. 18].

У свою чергу З. В. Красіловська у своїх дослідженнях до ознак альтернативних методів вирішення спорів включає:

1) приватний (недержавний) характер;

2) договірний характер правовідносин у сфері АВС (застосування на основі добровільного спільного вибору);

3) самостійне, за загальним правилом, обрання осіб, які сприяють вирішенню спору або врегулюванню правового конфлікту (третейських суддів, арбітрів, посередників, медіаторів та ін.);

4) майже необмежена процедурна диспозитивність – стороние «господарями» процесу;

5) акти застосування способів АВС (рішення, угода про врегулювання спору і т.д.) поширюють свою дію (тобто обов'язкові) тільки на сторін [24, с. 25].

Аналізуючи шляхи альтернативного вирішення спорів, необхідно визначити їх переваги, до яких належать:

— простота процедур, відсутність жорстких процесуальних і доказових правил позбавляють сторони від зайвих фінансовихвитрат, які завжди супроводжують судовий розгляд;

— добровільність участі сторін у відповідному процесі;

— можливість самостійного виборусторонами «свого судді» (посередника, медіатора, третейського судді) для вирішення конфлікту з огляду на досвід,компетенцію, професійні навички тощо;

— рівність та контроль кожної зі сторін над процедурою розгляду;

— можливість для сторін самим контролювати процедуру розгляду (сторони самостійно визначають предмет спору, колообговорюваних ними питань) і її результат;

— зниження матеріальних витрат одночасноз виграшем у часі;

— відсутність будь-якого ризику у застосуванні альтернативного розв'язання спорів;

— універсальність;

— конфіденційність процедури (інформація щодо вирішення спору є конфіденційною), якщо сторони не домовилисяпро інше;

— зменшення емоційного напруженнявід очікування результату (застосуванняальтернативних способів вирішенняспорів надає можливість сторонамвпливати на рішення, що приймається усправі);

— сприяння збереженню добрих діловихвідносин з партнером, з яким виникконфлікт, та збереженню власної репутації;

– розвантаження судових органів від справ, які можуть бути ефективно розглянуті в несудовому порядку шляхом звернення до компетентних осіб (установ).

Проте, головною перевагою АВС є відмова від протистояння з супротивником та конфронтаційних дій, а зосередження на вирішенні проблеми [14, с. 82].

Саме вищенаведені переваги і зумовлюють популярність альтернативних методів вирішення спорів закордоном.

Необхідно звернути увагу й на риси АВС, виділені О. В. Ставицькою, серед яких такі:

1) формальність альтернативних засобів. Врегулювання і розв’язання суперечки здійснюється за певною процедурою, але, на відміну від чітко формалізованого публічного судового розгляду, ці процедури є частковими і відносно формальними. Вони характеризуються простотою і гнучкістю, засновані на розсуді сторін чи на правилах, яким сторони добровільно підкорилися. Ці правила належать звичайно до модельних, розробляються організаціями, що обслуговують ADR, і регламентують той чи інший вид процедур за стадіями розгляду. Для сторін вони є рекомендаційними і можуть бути ними модифіковані.

Альтернативні процедури, що застосовуються в рамках судової системи, мають більший ступінь формальності і є частиною судової чи законодавчої регламентації. Проте, вони також вільні від чітких процесуальних і доказових правил, що існують у традиційному процесі;

2) відсутність принципу змагальності в тому обсязі, що властивий судовому розгляду. Тут панує принцип співробітництва між сторонами. Слухання справи засноване на виявленні їхніх загальних інтересів, на основі взаємних поступок з метою досягнення угоди по суперечці, що є кінцевим результатом врегулювання розбіжностей. Причому сторонам може бути надана допомога в його досягненні, але неприпустимим вважається їхній примус до цього;

3) консенсуальний характер альтернативних засобів виявляється й у тому, що в них, на відміну від судового розгляду, не рекомендується використовувати такі процесуальні змагальні категорії, як позивач і відповідач. Це має важливе психологічне значення, оскільки в традиційному розумінні позивач — активна сторона, що претендує нащось, а відповідач — пасивна сторона, зобов'язана відповідати за вимогою позивача. Такого протиставлення не повинно бути в примирливих процедурах. Їхня основна мета — компроміс, тому не має значення, хто до кого висуває претензії;

4) високий ступінь диференціації. Саме поняття «альтернатива» у даному випадку не означає раз і назавжди зробленого вибору і не позбавляє учасників суперечки права використовувати альтернативні засоби кожний окремо, у комбінаціях один з одним або у визначеній послідовності [50, с. 56-58].

Популяризація АВС у світі спричинила виникнення різних їх видів. Так, Є. І. Носирєва вважає, що первинний розподіл всіх альтернативних засобів має проходити за двома основними напрямками: в рамках чинної судової системи (в публічній сфері) та поза нею (у сфері приватно-правового регулювання).

До приватних відносяться процедури, що застосовуються винятково на основі добровільного волевиявлення сторін, наприклад, переговори, посередництво, арбітраж, міні-суд тощо. Дані засоби є самостійними, незалежними у своєму регулюванні та існуванні види АВС. Вони характеризуються великим ступенем диспозитивностіз мінімальним втручанням з боку держави,роль якої зводиться лише до офіційного визнання позасудової системи альтернативного вирішення правових спорів і забезпечення належних умов її функціонування.

До публічних відносяться засоби, що використовуються всередині судової системи.Вони отримали назву Court-Annexed ADRабо, буквально, «альтернативні засоби вирішення спорів, приєднані до суду». До цих способів захисту можна віднести досудовий арбітраж і досудове посередництво, попередня незалежна оцінка матеріалів справи, спрощений суд присяжних і так звану приватну судову систему або приватний трибунал[25, с. 26].

Крім того, ADR-процедури можуть проходити як до розгляду спору в судовому порядку, так і в ході судового процесу.

Автор підручника «Порівняльний цивільний процес» С. В. Васильєв стверджує, що найбільш традиційним є поділ альтернативних форм вирішення правових конфліктів на самостійні(основні) та комбіновані.

До перших відносяться:

— переговори (negotiation, негоціація), що представляють собою врегулювання спору безпосередньо сторонами без участі інших осіб;

— посередництво (mediation, медіація), що означає врегулювання спору за допомогою незалежного, нейтрального посередника, який сприяє сторонам в досягненні угоди;

— третейський суд (arbitration, арбітрація) – вирішення спору за допомогою незалежної, нейтральної особи – арбітра (або групи арбітрів), який уповноважений винести обов’язкове для сторін рішення.

Критеріями для такого поділу є участь у врегулюванні розбіжностей третьої особи або його повноваження.

Елементи вищенаведених трьох «чистих» видів АВС входять складовою частиною в багато інших процедур.

Так, переговори майже завжди мають місце в будь-якій іншій альтернативній формі, а посередництво часто використовується як попередня процедура до початку судового розгляду.

Крім того, компоненти основних видів, змішуючись один з одним,утворюють зовсім нові комбіновані форми. Наприклад, такі як:

— посередництво-третейський суд (mediation-arbitration-medarb), що означає врегулювання спору за допомогою посередника-арбітра, який в разі недосягнення сторонами угоди уповноважений вирішити спір в порядку арбітражу;

— «міні-суд» (mini-trial), широко застосовуваний спосіб для врегулювання комерційних спорів, що отримав назву від зовнішньої схожості з судовою процедурою і представляє собою врегулювання спору за участю керівників корпорацій, юристів і третьої незалежної особи, яка очолює слухання справи;

— незалежна експертиза для встановлення фактичних обставин справи (neutralexpert fact-finding) – процедура досягнення сторонами угоди на основі висновку кваліфікованого спеціаліста, який вивчив справу з точки зору фактичного складу;

— омбудсмен (ombudsman) – врегулювання спорів, пов'язаних з недоліками в діяльності урядових агентств і приватних організацій офіційно уповноваженою особою, що розслідує обставини справи за скаргами заінтересованих осіб;

— приватний суддя (privatejudjing) або суддя «напрокат» (rent-a-judge)– процедура, що застосовується у США та полягає в розгляді спору суддею у відставці. Однак розгляд справи ведеться за процесуальним законодавством, як і в державному суді, винесене приватним суддею рішення є обов'язковим для сторін, відповідає статусу судового рішення та може бути оскаржено;

— рекомендаційний арбітраж – запрошений арбітр надає власну оцінку доводам сторін, спираючись на досліджені під час прискореної арбітражної процедури докази. Процедура розгляду також не формалізована, а висновок арбітра не є обов'язковим та не підлягає примусовому виконанню;

— «маятниковий арбітраж» – спосіб АВС, відповідно до якого сторони по черзі надають власні варіанти мирової угоди, а арбітр обирає з них найбільш прийнятний. Різновидом такого способу є арбітраж останньої оферти, за яким сторони після дослідження обставин справи у визначеній послідовності викладають прийнятні умови примирення, а третейський суддя обирає ті, що вважає найбільш справедливими;

— медіація-арбітраж та арбітраж-медіація – перша модель дає змогу медіатору у разі неможливості примирення сторін винести обов'язкове рішення як арбітра. Друга, навпаки, передбачає винесення арбітром рішення, яке залишається неоголошеним до завершення процедури медіації. У разі, якщо досягти консенсусу не вдалося, арбітр оголошує своє рішення, яке має обов'язкову силу, а в разі досягнення компромісу – рішення не оголошується та не набуває законної сили;

— «суд з безліччю дверей»;

— спрощений суд присяжних тощо[14, с. 119].

Також, альтернативне вирішення спорів за участю третіх осіб можна поділити, в залежності від ролі останніх, таким чином:

— консультативні (рекомендаційні) процеси з врегулювання спорів – це переговори за участю радників, експертів у певній галузі та/або юристів, які дають рекомендації сторонам щодо предмета спору;

— допоміжні процедури/переговори за допомогою посередника являють собою процес, в якому сторони спору, що визначили предмет переговорів вдаються до допомоги фахівця з врегулювання спорів (посередника) з метою досягнення домовленості і вирішення спору. Посередник не може консультувати або приймати рішень, як з приводу змісту обговорюваних питань, так і з приводу результату процесу, але може приймати рішення або консультувати з приводу процесу посередництва. Наприклад, медіація;

— процеси з врегулювання спорів з винесенням обов'язкового для сторін рішення (determinativedisputeresolutionprocesses) представляють собою процес, в якому фахівець з врегулювання спорів оцінює факти і обставини справи і виносить рішення. Прикладами таких процесів можуть слугувати арбітраж та висновок експерта [15, с. 305-307].

Класифікувати способи альтернативного вирішення спорів можна також і за іншими підставами, серед яких варто виділити такі:

1) залежно від наявності залучених до вирішення спору та/або розв'язання конфлікту незалежних осіб:

– без залучення незалежних осіб, тобто розв’язання спору самими сторонами (переговори, претензійний порядок);

– з їх залученням (медіація, третейський розгляд, міні-суд, експертний висновок тощо);

2) за головним принципом, що є основою методу, який використовують для досягнення мети:

– способи, під час яких спір розглядають за принципами змагальності й арбітрування (третейський розгляд, міжнародний комерційний арбітраж);

– способи, під час яких спір розглядають за принципами повного й усебічного врахування інтересів сторін спору та пошуку компромісного рішення (переговори, медіація, омбудсмен);

3) залежно від можливості застосування норм матеріального права:

– юрисдикційні, ґрунтуються на застосуванні норм матеріального права (третейський розгляд, міжнародний комерційний арбітраж);

– неюрисдикційні, ґрунтуються на погодженні інтересів сторін (переговори, медіація);

4) за обов’язковістю застосування:

– обов’язкові (обов’язковий претензійний порядок вирішення спорів, може випливати з умов договорів транспортування, з вирішення колективних трудових спорів тощо);

– факультативні (добровільні) – ґрунтуються на домовленості сторін;

5) залежно від порядку застосування способів АВС:

– позаюрисдикційні (будь-який спосіб АВС)– незалежне застосування способів АВС як самостійних інститутів саморегулювання громадянського суспільста;

– доюрисдикційні (переговори, примирення, посередництво) – встановлені законом чи угодою сторін та засновані на методі врегулювання правового конфлікту способами, застосування яких обов’язково передує зверненню до державних юрисдикційних органів;

– юрисдикційні – такі способи, застосування яких можливе після звернення до державних юрисдикційних органів до винесення ними рішення чи вже на стадії виконання;

6) залежно від методу, що застосовується для досягнення результату:

– із застосуванням методу «вирішення спору (винесення рішення)» чи «методу застосування норм права (змагальний)» – розгляд спору третейським судом чи міжнародним комерційним арбітражем;

– із застосуванням методу «врегулювання правового конфлікту (пошуку компромісу)» чи «узгодження інтересів сторін (досягнення консенсусу)», що застосовується самими сторонами чи залученою ними особою – переговори, медіація (посередництво);

– із застосуванням «рекомендаційного» методу (експертної оцінки) - арбітраж із рекомендаційним рішенням, міні-суд, незалежна експертиза тощо;

– із застосуванням «змішаного (комбінованого)» методу – посередництво-арбітраж, арбітраж-посередництво тощо.

Як бачимо із наведених класифікацій є досить велика кількість видів АВС, що допомагає застосувати індивідуальний підхід при вирішенні конкретних юридичних конфліктів.

Проте, більшість із них невідома широкому загалу в Україні, що спричинено недовірою людей до альтернативних методів розв’язання спорів та відсутністю їх популяризації з боку держави.

Найпоширенішим способом альтернативного вирішення спорів є **переговори**, які представляють собою процес обговорення міжсторонами конфлікту предмета спору з метою досягнення взаємоприйнятної угоди.

Згідно з юридичною науковою літературою переговори – це самостійний універсальний спосіб альтернативного вирішення спорів, що реалізується через переговорний процес під час безпосередньої конструктивної взаємодії сторін і спрямований на досягнення взаємоприйнятного компромісного рішення [70, с.4].

Даний засіб є самостійним, незалежним у своєму регулюванні від судової системи. Він характеризується великим ступенем диспозитивності з мінімальним втручанням з боку держави. Роль останньої зводиться до офіційного визнання позасудової системи альтернативного вирішення правових спорів і забезпечення належних умов її функціонування.

За допомогою переговорів вдається, по-перше, з'ясувати позиції сторін і їхні аргументи; по-друге, встановити предмет розбіжностей; по-третє, виявити прагнення зменшити ступінь розбіжностей; по-четверте, відстоювати власні підходи до вирішення проблеми.

С. В. та І. Г. Васильєви виділяють такі характерні риси переговорів:

1) переговори є альтернативним (несудовим) способом врегулювання спорів;

2) переговори, як спосіб врегулювання розбіжностей, характерний для відносин, що виникають між рівноправними сторонами і непридатний до випадків виникнення спору між суб'єктами відносин, заснованих на владі та підпорядкуванні;

3) переговори мають суто добровільний характер, а також можуть бути передбачені умовами договору;

4) учасниками переговорів можуть бути безпосередньо сторони конфлікту або їх представники;

5) переговори можуть мати місце як до відкриття судового провадження по справі, в процесі його розгляду і вирішення, так і після постановлення судового рішення[17, с. 29].

Для характеристики переговорів в теорії процесуального права використовуються такі категорії:

а) моделі переговорів,

б) стратегія і тактика переговорів,

в) стадії переговорів.

Під моделлю переговорів розуміється сукупність певних стандартів поведінки та взаємовідносин, які приймаються за основу в переговорах.

У практиці більшості зарубіжних країн, виділяють дві основні моделі: переговори-співпрацю та переговори-суперництво [63].

Метою першої є досягнення компромісу. Жодна зі сторін не шукає вигоди для себе. Вирішальну роль тут відіграють взаємні поступки.

Ефективність даної моделі включає в себе кілька принципових положень:

– орієнтацію на захист інтересів свого клієнта без звернення до суду;

– визнання визначального значення етики ведення переговорів;

– досягнення примирення сторін тільки на основі справедливості;

– прагнення зберегти або встановити в майбутньому відносини ділового співробітництва між сторонами.

Основна мета другої моделі полягає в прагненні учасників врегулювати спір на свою користь. Вирішальне значення набуває психологічний тиск, заснований на агресивнійповедінці та обвинувальній позиції. В кінцевому підсумку це призводить до того, що опонент втрачає впевненість у собі, у своїй позиції і готовий повністю або частково відмовитися від своїх вимог.

Ефективність даної моделі ґрунтується на таких принципах:

– прагнення врегулювати розбіжності максимально, наскільки це можливо, на користь себе або свого клієнта (якщо від імені сторони виступає представник);

– бажання отримати більшу винагороду за свою роботу;

– отримання морального задоволення від поразки суперника [16, с. 310].

В межах тої чи іншої моделі переговорів визначається стратегія поведінки, яка може бути двох основних видів:

1) змагальна (adversarial), суть якої полягає в тому, що кожен учасник акцентує увагу лише на своїх проблемах та інтересах. Переговори ведуться на основі взаємних пропозицій і поступок у світлі необхідності вирішення цих проблем і задоволення власних інтересів, причому, виграш для однієї сторони завжди означає програш для іншої;

2) інтеграційна (integrative), суть якої полягає в сприйнятті розбіжностей по спору як загальної проблеми, яка потребує спільного вирішення з урахуванням взаємних інтересів.

У першому випадку сторони «торгуються», кожна зі сторін бачить ситуацію як «виграш-програш», тобто, щоб їй виграти, інша сторона повинна програти. Навіть якщо вони приходять до ідеального компромісу, де кожна із сторін поступилася порівну, жодна з них не задовольняє свої інтереси повністю.

Проте можлива й інша стратегія, коли сторони відстоюють не свої позиції, а звертаються до тих принципових, більш глибоких інтересів, засобом задоволення яких і повинні слугувати ці позиції. У зв'язку з чим, нерідко виявляються ті шляхи вирішення конфлікту, які влаштовують обидві сторони. Це можна назвати стратегією «виграш-виграш».

Проведення переговорів проходить декілька етапів, а саме:

1) підготовка до початку переговорів;

2) початок переговорів і попередній вибір позиції учасників;

3) пошук компромісного рішення;

4) завершення переговорів.

1. Підготовка до початку переговорів. Перед початком переговорів дуже важливо до них підготуватися. На цьому етапі збирають інформацію: про зміст конфлікту та учасників конфліктної взаємодії (їх сильні та слабкі сторони); аналізують причини, наслідки, варіанти вирішення тощо. Крім збору інформації, важливо чітко визначити мету, а також можливі результати участі в переговорах.

Також аналізуються процедурні питання: де та коли краще проводити переговори, в якій послідовності ставити запитання, коли робити перерви тощо. Статистикою встановлено, що правильна організація цього етапу – це 50% успіху переговорів.

2. Початок переговорів і попередній вибір позицій учасників. На цьому етапі кожна із сторін виступає з заявою, у якій викладає свою позицію (що вона хоче і чому) і вказує прийнятні для неї шляхи вирішення спірних питань. Най-

головніше на цьому етапі – вміння вислухати один одного і не поспішати давати оцінку сказаному[64].

На цьому етапі дуже важливо володіти техніками ведення переговорів, що являють собою психологічні прийоми, які забезпечують успіх переговорів та взаєморозуміння сторін. До них належать:

- активне слухання, що включає контакт очима, забезпечення зворотного зв'язку, випитування фактів, підтакування. Використовуючи цю техніку, сторона демонструє, що уважно стежить за тим, що говорить її партнер, бере участь в бесіді;

- перефразування, або «техніка відлуння», коли сторона своїми словами передає почуте від партнера. Ця техніка дозволяє переконатися, що партнер вже з її уст почує сказане ним самим, і у разі необхідності внесе корективи в інформацію, додасть необхідні деталі. Якщо сторона вирішила використовувати при переговорах «технікувідлуння», то фрази краще починати словами: «Якщо я вас правильно зрозумів, то ...», «Іншими словами, ви вважаєте, що ...» і т.п.;

-«вентилювання емоцій». Якщо атмосфера загострилася, необхідно дати партнеру виговоритися і таким чином позбутися негативних емоцій;

-«поза грою», або відділення проблеми від особистості. Під час переговорів може виникнути ситуація, коли партнер буде викликати уконтрагента почуття роздратування. У цьому випадку важливо не піддаватися цим почуттям і пам'ятати, що першочерговим завданням є досягнення угоди з питання, винесеного на переговори, варто лише піддатися своїм емоціям, як переговори можуть бути зірвані;

-«мозковий штурм». Дану техніку зручно застосовувати, коли пропозиції кожної із сторін по вирішенню спірних питань не задовольняють жодну з них. У цій ситуації сторонам варто відволіктися від пропонованих ними варіантів і спільно підшукати інші, які раніше не пропонувалися. Ці варіанти можуть бути найфантастичнішимитанайнереальнішими на перший погляд. Важливо записати кожен із них і утриматися від коментування. Після закінчення надходження

варіантів сторони детально розглядають кожен з них і вибирають найбільш прийнятний;

-«тест на реальність» полягає у необхідності перевіряти, наскільки реально виконати те, що пропонують сторони конфлікту;

-«адвокат диявола». Імітація однією стороною можливих негативних наслідків для іншої сторони у разі зриву переговорів. Цю техніку доцільно застосовувати, коли сторона відчуває, що через небажання партнера шукати шляхи до спільного вирішення проблеми переговори близькі до зриву;

-«подрібнення проблеми». Якщо переговори складаються невдало, необхідно розбити велику проблему на більш дрібні, і, поступово вирішуючи кожну з них, сторони прийдуть до вирішення головної[63].

3. Пошук компромісного рішення. На цьому етапі сторони формулюють список питань, щодо яких необхідно прийти до угоди в результаті переговорів, після чого висувають свої пропозиції по досягненню домовленості і обговорюють їх прийнятність.

4.Завершення переговорів. Це кульмінаційний етап, оскільки на ньому або приймається угода про примирення, або вирішення конфлікту заходить у глухий кут. Якщо сторони вибрали перший варіант, то на цій стадії уточнюються деталі угоди, визначаються строки її виконання, розподіляються обов'язки тощо.

У випадку вибору другого варіанту сторони можуть вдатися до інших видів вирішення спорів.

Переговори можуть відбуватися безпосередньо між учасниками конфлікту або між особами, які їх представляють.

Перевагою безпосередніх переговорів є повна самостійність сторін у визначенні характеру і строків переговорного процесу, відсутність формалізованих рамок, що обмежують ініціативу сторін. В той же час, вказаний спосіб врегулювання правового конфлікту має деякі недоліки:

– учасники переговорів можуть перебувати у нерівному, з позиції їх повноважень, становищі, яке може призвести до того, що завершення переговорів угодою виявляється недостатнім для врегулювання спору;

– переговорний процес може розтягнутися на значний час і привести до появи нових підстав для розвитку конфлікту вже в нових умовах при неврегульованості первинних розбіжностей.

Практика застосування переговорів свідчить про те, що їх якість і ефективність багато у чому залежать від участі у них професійних юристів (адвокатів). Переваги їх участі проявляються у наступному:

1) фахівці, які представляють інтереси сторін при переговорах не допустять виникнення нових конфліктів;

2) забезпечується конфіденційність проведеної процедури примирення;

3) здійснюється роз'яснення конфліктуючим сторонам їх прав і відповідальності, а також переваг досудового вирішення конфлікту;

4) скорочення строків процедури примирення;

5) економія витрат.

Проведення переговорів можливе на різних стадіях вирішення конфлікту.

По-перше, це переговори на стадії досудового врегулювання спору. Результатом таких переговорів є вирішення конфлікту без передачі розгляду спору до юрисдикційних органів[17, с. 28-29].

По-друге, це переговори під час розгляду спору в суді. Результатом таких переговорів може стати відмова позивача від позову або прийняття мирової угоди між сторонами спору і закриття провадження у справі. Як закріплюєч. 1 ст. 207 ЦПК України, мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін[7].

По-третє, це переговори під час виконання судового рішення. Результатом таких переговорів може стати або укладення мирової угоди між стягувачем та боржником або досягнення компромісу під час здійснення окремих виконавчих дій. Так, сторони у процесі виконання рішення відповідно до процесуаль-

ного законодавства мають право укласти мирову угоду, що затверджується (визнається) судом, який видав виконавчий документ (ч. 2 ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження»)[4].

Підставою проведення переговорів, як правило, виступає волевиявлення сторін спору. Також вони можуть бути передбачені й договором, який встановлює умови про направлення претензії, строки для відповіді на неї та інші умови, які дозволяють визначити, що договір містить чіткий запис про встановлення такого порядку (наприклад, договори про надання послуг, виконання робіт тощо.).

Таким чином, різновидом переговорів можна вважати претензійний порядок врегулювання спорів, як досудову форму вирішення конфліктів, що передбачає напрям претензії стороні, яка не виконала або неналежним чином виконала зобов'язання, що випливає з положень нормативно-правового акта або договору, укладеного між сторонами[18, с. 29].

Існує спірна точка зору про віднесення претензійного порядкуврегулювання конфліктів до альтернативних способів вирішення спорів.

Ряд авторів вважає, що претензія є самостійною формою альтернативного вирішення спорів.

З точки зору американської доктрини ADR претензійний порядокможе бути визначений як різновид мирової угоди («*settlement*»). Існуєтакож точка зору, що претензійний порядок відноситься до примирної досудової процедури, іноді обов’язкової, іноді ні (наприклад, приспорах, що випливають з відносин перевезення, поштового зв’язкудотримання претензійного порядку обов’язкове). Оскільки примирення, як процедура, передбачає участь третьої нейтральної особи,слід внести коригування у визначення їхньої позиції і віднести претензійний порядок до переговорної досудової процедури, метою якої примирення сторін[17, с. 312].

Отже, переговори є додатковою гарантією для сторін спору в реалізації їх права на вибір найбільш ефективного варіанту вирішення конфлікту з метою захисту прав і законних інтересів.

Ще однією альтернативною формою вирішення юридичних конфліктів є **консиліація (примирення)**, яка відома ще під терміном **«човникова дипломатія»**. Це процес ведення переговорів посередником без безпосередньої зустрічі сторін конфлікту за одним столом.Консиліація полягає в тому, що особливимчином формується комісія примирення, яка визначає предметспору між сторонами і прагне досягти угоди між ними на взаємовигідних умовах.

Цю процедуру доцільно застосовувати уконфліктах, які характеризуються занадто сильною емоційноюнавантаженістю, яка часто супроводжується небажанням однієї або обох сторін зустрічатися віч-на-віч, але при наявності готовності все-таки спробувати вирішити проблему[60].

До консиліаціїчасто вдаються і через технічні та інші причини, що ускладнюютьбезпосередню участь сторін.

Американська доктрина визначає консиліацію (*conciliation)*як слабку форму посередництва або як «психологічний компонент посередництва, в якому третя сторона намагається створити атмосферу довіри і співробітництва, сприяючи переговорам».

Відмінність консиліації від медіації полягає в наступному:

— ролі медіатора (консиліатора) – третьої сторони, яка сприяєсторонам в досягненні угоди. Якщо в процедурі медіації такатретя особа, як правило, не вправі давати сторонам рекомендації по суті, пропонувати конкретні способи врегулювання спору (тобто його роль зводиться до налагодження та підтримкиконтакту і продуктивної дискусії сторін), то консиліатори вправі давати сторонам формальні рекомендації щодо окремих питань чи спору в цілому, або пропонувати свої варіанти угодисторін, наполягати на них (хоча сторони мають право відкинутитакі пропозиції);

— розмежуванні між категоріями «інтереси сторін» і «юридичні права сторін». Якщо при медіації третя особа – медіатор ставить в якості своєї основної мети знаходження у сторінспільних інтересів, що дозволяють їм знайти взаємоприйнятне рішення, в тому числі «за межами» виниклого конкретногоспору, то консиліація носить в цьому відношенні більш формальний характер. Конси-

ліатор, як правило, обмежує розглядпитань правовою ситуацією та юридичними правами кожної зі сторін стосовно неї.

У певному сенсі, консиліація являє собою менший ризик і для самого медіатора, так як робота відразу з двома сторонами на порядок складніша.

Нерідко в процесі консиліації відносини між сторонами поліпшуються настільки, що вони виявляються готові, зрештою, зустрітисяі завершити переговори за одним столом. З цього випливає, що консиліацію варто використовувати у процесі підготовки медіації, коли одна сторона вже готова до переговорів, а інша – ще ні.

Консиліація також має високу ефективність, хоча в деяких відносинах меншу, ніж очна медіація як така. Рятуючи сторони від проявів негативних емоцій з приводу один одного, вона, з іншого боку, позбавляєїх переваг безпосереднього обміну думками, можливості позитивного емоційного взаємовпливу. Вона в меншій мірі, ніж медіація, сприяє виробленню взаєморозуміння та вміння більш ефективноспілкуватися надалі, що надзвичайно важливо у випадку триваючих відносин. Крім того вона, як правило, вимагає набагато більше часу.

Як правило, до консиліаціїнайчастіше вдаються у випадках ділових спорів і при вирішенні застарілих міжособистісних проблем.В останньому випадку доцільно використовувати консиліацію як етапі спробувати перевести її в медіацію[17, с. 318-319].

До альтернативних способів вирішення спорів належить і **третейський суд.**

Відповідно до Закону України «Про третейські суди», третейський суд – це недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин[7].

Третейському розгляду притаманні такі риси, які вирізняють його з-поміж інших способів альтернативного вирішення спорів:

— наявність чіткого законодавчого регулювання діяльності третейських судів та арбітражу. Окрім цього, діють положення та внутрішні регламенти постійно діючого третейського суду, обов'язкові для сторін;

— формалізований характер діяльності з розгляду спору – з усіх способів АВС третейський суд найбільше наближений до судового розгляду, як за процедурою, так і за методами. У практиці Європейського суду з прав людини діяльність третейського суду розглядається як форма здійснення правосуддя нарівні з державними судами, а в правовій доктрині США через негнучкість процедури ставляться питання про неможливість його подальшого включення до системи альтернативних шляхів вирішення спорів;

—юрисдикційний характер діяльності третейського суду – арбітром вирішуються питання не тільки факту, а й права, із застосуванням чинного законодавства, без узгодження інтересів сторін і без мети припинення конфлікту;

— виключення з підвідомчості третейських судів у силу положень закону певних категорій спорів, хоча щодо інших способів АВС такі виключення відсутні;

— відсутність прямої залежності наслідків розгляду спору від готовності сторін співпрацювати: сторона не може в односторонньому порядку відмовитися від участі в арбітражі, сам факт укладення третейської угоди, яка відповідає вимогам закону, є перешкодою для судового вирішення цього спору [16, с. 120-121].

Крім того, до переваг третейської форми розгляду спорів належать такі:

— більш швидкий і менш формалізований порівняно з державним судочинством порядок вирішення спорів;

— можливість самостійно вибирати третейський суд, його склад та місце розгляду справи;

— зміна вектора протистояння між сторонами на подолання конфлікту із збереженням відносин співробітництва;

— конфіденційність і можливість збереження інформації, щовідноситься до комерційної таємниці;

— можливість пристосувати порядок розгляду під специфікуспору, в тому числі за допомогою зміни регламенту;

— більш дружня атмосфера розгляду спору – арбітри не зобов'язані носити суддівську форму, відсутні інші атрибути державного суду в залі засідань тощо;

—офіційний обов'язковий характер прийнятого рішення. Воно підлягає обов'язковому добровільному виконанню стороною, а у випадках відмови від добровільного виконання забезпечується його примусове виконання уповноваженими державними органами;

— визнання прийнятих третейських рішень в іноземних державах;

— негайне виконання рішення третейського суду, якщо в самому рішенні не зазначено інше.

Третейський суд виконує своєрідну функцію об'єктивного арбітра, що оцінює представлені сторонами докази і виносить рішення.

Третейська форма вирішення юридичних конфліктів має і свої недоліки. Наприклад, основна незручність полягає в тому, що розгляд справи в третейському суді потребує суттєвих витрат: вартість послуг авторитетного третейського суду може становити від 1% до 5% суми операції плюс адміністративні витрати. Крім того, через недостатнє врегулювання інституту третейських судів в Україні державні виконавці насторожено ставляться до рішень таких судів. Також третейські суди можуть брати на розгляд не всі суперечки [9, с.84].

У міжнародній практиці сформувалися певні моделі системи третейських судів:

а) третейські суди для розгляду конкретного спору(*adhoc*);

б) постійно діючі третейські суди.

Третейський суд для розгляду справи (*adhoc*) – це одна або декілька фізичних осіб – третейських суддів, обраних сторонами у зв'язкуз необхідністю вирішення тільки одного економіко-правового спору.

Компетенція третейських суддів в даному випадку обмежується тількирамками судового розгляду однієї конкретної справи, після закінчення якого

суддівтрачають свій статус і припиняють діяльність. У такому суді відсутня будь-яка організаційна структура і третейські судді не є штатними співробітниками, а виступають як фізичні особи, які наділені довірою сторін.

Постійно діючі третейські суди – це суди, створені у якості структурних підрозділів тих чи інших підприємств, установ, організацій,або в якості самостійних юридичних осіб, з постійним штатом співробітників і третейських суддів[18, с. 320-321].

Постійно діючі третейські суди можуть утворюватися та діяти при зареєстрованих:

- всеукраїнських громадських організаціях;
- всеукраїнських організаціях роботодавців;
- фондових і товарних біржах, саморегулівних організаціях професійних учасників ринку цінних паперів;
- торгово-промислових палатах;
- всеукраїнських асоціаціях кредитних спілок, Центральній спілці споживчих товариств України;
- об’єднаннях, асоціаціях суб’єктів підприємницької діяльності - юридичних осіб, у тому числі банків.

Постійно діючі третейські суди не можуть утворюватися та діяти при органах державної влади та органах місцевого самоврядування.

Утворення постійно діючого третейського суду компетентним органом вищевказаних суб’єктів, вимагає:

1) прийняття рішення про утворення постійно діючого третейського суду;

2) затвердження Положення про постійно діючий третейський суд;

3) затвердження регламенту третейського суду;

4) затвердження списку третейських суддів.

Положення про постійно діючий третейський суд повинно містити відомості про його найменування, місцезнаходження, відомості про засновника третейського суду, склад, компетенцію та порядок створення органів самовряду-

вання третейських суддів, порядок обрання голови третейського суду, підстави та порядок припинення діяльності третейського суду.

Регламент третейського суду повинен визначати порядок та правила звернення до нього, порядок формування складу третейського суду, правила вирішення ним спорів, інші питання, віднесені до компетенції третейського суду згідно закону.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про третейськісуди», третейські суди в порядку, передбаченомузаконом, можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком:

1) справ у спорах про визнання недійсними нормативно-правових актів;

2) справ у спорах, що виникають при укладенні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволеннямдержавних потреб;

3) справ, пов'язаних з державною таємницею;

4) справ у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, крім справ у спорах, що виникають із шлюбних контрактів (договорів);

5) справ про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом;

6) справ, однією із сторін в яких є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт під час здійснення ним владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень, державна установа чи організація, казенне підприємство;

7) справ у спорах щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки;

8) справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення;

9) справ у спорах, що виникають з трудових відносин;

10) справ, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціоне-

рами) господарських товариств, пов’язаних із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цих товариств;

11) інших справ, які відповідно до закону підлягають вирішенню виключно судами загальної юрисдикції або Конституційним Судом України;

12) справ, коли хоча б одна із сторін спору є нерезидентом України;

13) справ, за результатами розгляду яких виконання рішення третейського суду потребуватиме вчинення відповідних дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими чи службовими особами та іншими суб’єктами під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень;

14) справ у спорах щодо захисту прав споживачів, у тому числі споживачів послуг банку (кредитної спілки).

Статті 18 Закону України «Про третейськісуди», закріплює хто може бути третейським суддею – це призначена чи обрана особа, яка прямо чи опосередковано не заінтересована в результаті вирішення спору, а також має визнані сторонами знання, досвід, ділові та моральні якості, необхідні для вирішення спору. У разі одноособового вирішення спору третейський суддя постійно діючого третейського суду повинен мати вищу юридичну освіту. У разі колегіального вирішення спору вимоги щодо наявності вищої юридичної освіти поширюються лише на головуючого складу третейського суду.

Третейськими суддями не можуть бути: особи, які не досягли повноліття, та особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; особи, які не мають кваліфікації, погодженої сторонами безпосередньо чи визначеної у регламенті третейського суду; особи, які мають судимість або визнані в судовому порядку недієздатними.

Судді судів загальної юрисдикції та державні службовці можуть бути суддями постійно діючих третейських судів лише в тому випадку, коли вони здійснюють цю діяльність на безоплатній основі.

Рішення третейського суду є остаточним і оскарженню не підлягає, крім випадків, передбачених законодавством, зокрема:

1) справа, по якій прийнято рішення третейського суду, не підвідомча йому відповідно до закону;

2) рішення третейського суду прийнято у спорі, не передбаченому третейською угодою, або цим рішенням вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди. Якщо рішенням третейського суду вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди, то скасовано може бути лише ту частину рішення, що стосується питань, які виходять за її межі;

3) третейську угоду визнано недійсною компетентним судом;

4) тощо.

Заяву про скасування рішення третейського суду може бути подано до компетентного суду протягом трьох місяців з дня його прийняття

Третейський суд та медіація як види АВС, хоча й полягають у залученні незалежної особи, мають суттєві відмінності. Медіація, на відміну від арбітражу має на меті не винесення обов'язкового для сторін рішення, а врегулювання спору шляхом досягнення компромісу, тобто медіатор не оцінює обставини спору з позиції норм права та не досліджує докази, а є посередником між сторонами, які самостійно визначають умови для припинення спору, що надалі оформлюється мировою угодою. Саме тому різняться й методи досягнення поставленої мети: змагальни й в арбітражі та погоджувальний для медіації. Добровільність медіації полягає в тому, що сторони, по-перше, мають рівноправний статус і не займають позицію позивача чи відповідача, а по-друге, можуть у будь-який момент вийти в односторонньому порядку з процесу посередництва, тоді як у третейському розгляді позивач не може ухилитися від подачі позову до арбітражу, подавши його до державного суду, а відповідач – відмовитися від участі в третейському розгляді, якщо провадження в арбітражі вже розпочалося. Враховуючи вищенаведене, зазвичай, мирова чи інша угода, укладена в результаті медіації, не має самостійного значення: вона не може бути звернена до виконання шляхом видачі виконавчого документа. Деякі правові системи встановлюють можливості її примусового виконання як арбітражного рішення, якщо дотримано вимогу щодо затвердження судом чи нотаріального засвідчення

(наприклад, у Німеччині, де як посередник може бути нотаріус) або взагалі без дотримання додаткових вимог [16, с. 120].

Отже, третейський розгляд є самостійною формою розв'язання юридичних конфліктів із залученням незацікавлених незалежних осіб, рішення яких є обов'язковим для сторін. Йому притаманні як загальні принципи альтернативного вирішення спорів (рівності сторін, законності, диспозитивності), так і власні (принцип змагальності, арбітрування).

Українах англо-американського права застосовується **процедура судового арбітражу (*court-annexedarbitration*).**

Судовий арбітраж являє собою процедуру, яка передує, судовомурозгляду, в ході якої певна категорія грошових позовів (їх сума не перевищує встановленого розміру) розглядається спеціально створенимтретейським судом. Максимальна ціна позову встановлюється судами самостійно. Справи розглядаються одним або трьома арбітрами,процедура їх призначення встановлюється судом.

Арбітражна угодапроходить в більш короткі строки, ніж слухання в суді. Після цьогоарбітри виносять рішення, засноване на конкретних обставинах справи. Якщо сторони згодні з рішенням, воно набуває чинності та оскарженню не підлягає. Якщо хоча б одна із сторін не задоволенарезультатом арбітражної угоди, вона може подати вимогу про новийрозгляд справи (*trialdenovo*), після чого справа розглядається в державному суді і вирішується в звичайному порядку.

Застосування процедури судового арбітражу зазвичай переслідує такі цілі:

1) створення додаткових можливостей для врегулювання спорів. Зокрема, сторони в спорах, які зазвичай закінчуються укладенням мирової угоди, можуть погодитися з рішенням, винесеним третьою, нейтральною стороною, в більш короткі строки, ніж це можливо в процесі традиційного судового розгляду;

2) забезпечення справедливої процедури вирішення спору;

3) скорочення строків, необхідних для вирішення спору;

4) скорочення навантаження на державні суди шляхом зниження кількості справ, що вимагають судового втручання.

Основним критерієм відбору справ для розгляду в порядку судового арбітражу є розмір грошової вимоги. Спочатку таким способоммогли бути вирішені тільки справи з мінімальною ціною позову, однак, з часом відзначається тенденція до збільшення даної суми (в різних окружних судах встановлена максимальна величина суми грошових вимог від 75 до 150 тис. дол.). Крім того, ряд категорій справ у сфері страхуванням, справи про порушення основоположних прав громадян.

Склад суду для розгляду справи за процедурою судового арбітражу формується з резерву арбітрів (*arbitratorpool*), числояких визначається очікуваною кількістю спорів, які розглядатимутьсяв порядку судового арбітражу.

У більшості судів сторони можуть вибирати число арбітрів, що беруть участь у вирішенні їх спору (одним або трьома).Слід підкреслити, що сторони, чиї спори були віднесені до процедури судового арбітражу, зберігають можливість врегулювати їхукладенням мирової угоди і мають право передати справу на розгляддержавного суду, якщо вони не будуть задоволені результатом арбітражного слухання. Таким чином, сторони не втрачають права скористатися традиційною системою вирішення спорів.

Так, згідно Закону Мальти про арбітраж (*ArbitrationAct (Chapter 387, LawsofMalta)*), який є основою і головним законодавчим актом у сфері арбітражного розгляду, створено Арбітражний Центр (*ArbitrationCentre*) з Арбітражним регламентом (*ArbitrationRules*) (2004 р.), що регулюють судові процеси в галузі цивільного та комерційного права.

За своєю природою арбітраж, як правило, вимагає згоди обох сторін передати спір в юрисдикцію арбітражного розгляду. Проте, Мальтійський закон про арбітраж також передбачає певні ситуації, в якихрішення третейського суду обов’язкове – наприклад, незначні дорожньо-транспортні пригоди та спори щодо спільного володіння. Це пов’язано із бажанням полегшити врегулювання

спорів без зверненнядо судових інстанцій з питань, які можна вирішити при менших витратах і в більш короткий строк [19, с.323-324].

Усі способи альтернативного вирішення конфліктів методом арбітражного втручання об'єднує договірна основа їх створення та ведення, а також єдина мета – досягнення компромісу, мирне врегулювання спорів і збереження партнерських відносин сторін. Ці способи досить різноманітні, але умовно їх можна поділити на кілька груп:

- арбітраж із обов'язковим для сторін рішенням («класичний третейський суд») – це процедура вирішення спору незалежним нейтральним арбітром (арбітрами), що обирається сторонами і який за результатами розгляду спору ухвалює обов'язкове для сторін рішення;
- рекомендаційний арбітраж – це процедура вирішення спору нейтральним арбітром (арбітрами), який обирається сторонами, але його рішення має лише рекомендаційний характер і використовується сторонами як експертний висновок при вирішенні споруза допомогою інших засобів регулювання [9, с. 76].

Прагнення до поліпшення процесу переговорів з впровадженням в ньому компонентів посередництва і часткової змагальності арбітражу призвело до утворення комбінованої процедури, відомої під назвою **«міні-суд» (*mini-trial*)**.

Перший міні-суд було проведено ще 1977 року в США.

Процедура міні-суду найбільш часто використовується для вирішення спорів за участю корпорацій і визнається успішною, особливо у справах зі складним фактичним і правовим складом (наприклад,пов'язаних з порушеннями патентного, антимонопольного законодавства, з невиконанням урядових контрактів, зобов'язань з поставкипродукції тощо).

Сутність міні-суду полягає в тому, що юристи як представникисторін викладають в змагальній манері свої позиції по спору передколегією, що складається з керівників найвищого рангу кожної корпорації і нейтральної незалежної особи – консультанта, обраного нимидля врегулювання розбіжностей. В США діє спеціальна Американська арбітражна асоціація, яка надає допомогу сторо-

нам у виборі незалежного консультанта, надаючи сторонам перелік осіб, які здатні виконувати вказані функції. Якщо сторони не приходять до порозуміння щодо кандидатури нейтрального радника, він призначається Асоціацією з вказаного переліку.

Особи не можуть бути нейтральними консультантами, якщо у них є фінансовий або особистий інтерес по відношенню до результату вирішення спору, переданого в міні-суд. Перед наданням згоди на призначення у якості нейтрального консультанта вони повинні розкрити будь-яку інформацію, яка може свідчити про їх необ'єктивність або може завадити якомога швидшій зустрічі зі сторонами.

Будь-яка інформація, яку отримав нейтральний консультант під час проведення міні-суду, у тому числі усі записи, доповіді та інші документи, отримані ним в ході проведення процедури є конфіденційними та не підлягають розголошенню [64].

На підставі компетентного розкриття обставин справи керівники обговорюють можливі варіанти досягнення угоди (тут діє елемент переговорів). У випадку ускладненьвони звертаються до допомоги головуючого, який дає рекомендаціїщодо виходу з конфлікту або консультацію з імовірними результатамимайбутнього судового розгляду (елемент посередництва).

Комбінація елементів у формі міні-суду володіє двома головнимиперевагами:

1) на відміну від судового розгляду його приватний аналог в мініатюрі припускає обмежене розкриття доказів;

2) дана процедура ведеться не тільки за участю юристів-представників, але й за участю керівників, що забезпечує швидке і компетентне прийняття рішень.

Завдяки даним пріоритетам міні-суд являє собою відносно економічну процедуру в порівнянні з іншими формами врегулювання спорів.

Треба пам'ятати, що міні-суд завжди добровільна форма врегулювання розбіжностей. Не існує будь-яких законів або судових правил, що зобов'язують

її використовувати. Угода про застосуваннямініс-суду може бути укладена сторонами окремо або у вигляді застереження в контракті.

Процедуру міні-суду можна охарактеризувати такими етапами:

1) після виникнення спору сторони складають процесуальну угоду, в якій заявляють про свій намір брати участь у міні-суді, визначають правила, строки, місце його проведення, встановлюють конфіденційність слухання та інші, необхідні з їхньої точки зору умови;

2) проводиться обмін змагальними паперами: письмовими документами, вказівками на речові докази і показання свідків;

3) обирається консультант або радник, який головуватиме під часрозгляду справи;

4) слухання справи:

- виступають юристи – представники сторінз роз’ясненням та правовою аргументацією своїх позицій;

- заслуховуються усні та письмові показання заінтересованих осіб, свідків;

- консультант висловлює свою думку, яка містить рекомендаціїпо врегулюванню конфлікту;

- керівники корпорацій переходять до переговорів по мирномуврегулюванню розбіжностей, яке закінчується або прийняттям угоди,або рішенням про передачу справи в суд або арбітраж.

Особливістю угоди, досягнутої в міні-суді, є добровільність її виконання, оскільки учасники, насамперед, самі зацікавлені у швидкомута остаточному врегулюванні конфлікту[19, с. 324-326].

Найбільше міні-суд має спільного з процедурою медіації. Так само як і в медіації, тут присутні презентації позицій сторін, сторони не пов'язані будь-якою сторонньою думкою і в будь-який момент можуть припинити процедуру за своїм бажанням. Як і багато інших видів альтернативного вирішення спорів, міні-суд є досудовою стадією врегулювання конфлікту і гарантує дотримання

принципу конфіденційності інформації, отриманої в ході проведення процедури третіми особами.

Разом з тим, в процедурі медіації третя незалежна особа (медіатор) не має права ставати на бік якоїсь однієї сторони.

Як правило, медіатор утримується від висловлювання своїх припущень про можливі результати розгляду спору в судовому порядку. У процедурі міні-суду нейтральний радник має право подати консультативний висновок, підготовлений з урахуванням можливого результату вирішення спору в судовому порядку, який може прямо вказувати на правоту однієї зі сторін спору.

Обов'язкова присутність в процедурі міні-суду керівників компаній також є відмінною рисою даного способу вирішення спору.

Таким чином, процедура міні-суду надає сторонам (в особі представників вищого керівництва компаній) можливість найбільш всебічно вивчити реальні перспективи вирішення спору, щовиник між ними.

У процедурі міні-суду керівники компаній мають можливість з боку поглянути на презентації своїх юристів і оцінити сильні та слабкі сторони висловлених позицій, а також прийняти найактивнішу участь у вирішенні спорів.

Дана процедура дозволяє докласти максимальні зусилля для збереження партнерських відносин між сторонами[64].

Попередня незалежна оцінка справи (EarlyNeutralEvaluation – ENE) або, як її ще називають, незалежна експертиза по встановленню фактичних обставин справи здійснюється незалежною особою – експертом. Це зазвичай адвокати, що пройшли стажування в суді й отримали про це відповіднийсертифікат. Залежно від програми експерт обирається сторонами абопризначається в кожному конкретному випадку судовим адміністратором.

Використання незалежної експертизи покликане:

- сприяти поліпшенню відносин між сторонами, активному обміну інформацією;

- сприяти з’ясуванню суті розбіжностей; виділити ключові спірні питання, за якими можливе досягнення угоди, або які можуть бути передані на розгляд в судовому порядку.

У більшості випадків ENE найбільш успішно застосовується у комерційних спорах, що виникають з договірних або деліктних відносин, в яких розбіжності між сторонами є найбільш очевидними і чітковизначеними, і тому можуть бути об’єктивніше оцінені незалежнимекспертом.

Процедура незалежної оцінки справи складається з ряду поетапних дій. В ході підготовки сторони зобов’язані направити експертові і один одному докладний опис своєї позиції по спору. Суд призначаєдень засідання, який зветься сесією. Участь сторін або їх представників є обов’язковою.

Експерт відкриває засідання, роз’яснює сторонам суть процедуриі надає їм слово для короткого виступу та обміну додатковою інформацією. Даний процес є неформальним. Тут не застосовуються правила доказування, не використовується тактика прямого і перехресногодопитів. Сторони і експерт у вільній манері ставлять питання і відкрито обговорюють обставини справи та наявні аргументи.

За результатами сесії експерт пропонує сторонам кілька варіантівдопомоги:

— визначити розбіжності, за якими можливе досягнення угоди,і оговорити її умови;

— позначити сильні і слабкі моменти в позиції кожного учасникаспору;

— оцінити ймовірну відповідальність, яка може бути застосована, і суму збитку, який може бути стягнутий за рішенням суду;

— сприяти у підготовці справи до майбутнього судового розгляду.

В контексті обраного сторонами варіанту експерт одноосібно готує письмовий висновок, в якому дається оцінка справи по суті. Післяоголошення висновку сторонам ще раз пропонується остаточно врегулювати спір. Експерт тут також може діяти як посередник, сприяючи сторонам в досягненні угоди. У разі її досягнення провадженняу справі підлягає припиненню. Якщо сторони відмо-

вилися від примирної процедури або вона виявилася безуспішною, справу можнарозглянути в порядку звичайного судочинства. При цьому попереднійвисновок експерта носить конфіденційний характер і не може бутивикористано при розгляді справи по суті.

У Японії також використовується експертна комісія (комітет), якийдопомагає знайти компроміс для сторін у цивільних справах. У процесах, де конфлікту немає, зокрема коли йдеться про землевласниківі орендарів, суддя місцевого або прискореного суду вислуховує думкуекспертного комітету, який складається з трьох чи більше членів, щообираються серед осіб, які не є юристами, але мають професійні знання та досвід у певних питаннях[19, с. 326-327].

До переговорів, результат яких є обов'язковим для сторін, можна віднести рішення, що виносяться і деякими уповноваженими органами, наприклад, спеціальним **омбудсменом (*ombudsmen*)**.

Спочатку, інститут омбудсмена, що виник в скандинавських країнах, був призначений для функціонування у сфері публічно-правовогорегулювання. Однак, вже в 60-х роках минулого сторіччя він отримавподальший розвиток і диференціацію, що призвело до розширенняйого застосування, в тому числі як спосіб приватної альтернативноїпроцедури розгляду цивільно-правових спорів.

В США широкий розвиток отримали так звані корпоративні абоорганізаційні омбудсмени (*corporateororganizationalombudsman*),які можуть існувати як в приватних організаціях, так і в державнихустановах. Їх діяльність не вимагає конституційного або законодавчого підтвердження і здійснюється на підставі внутрішнього адміністративного акту.

Організаційні омбудсмени є внутрішнім структурним підрозділом, який створюється з метою врегулювання конфліктів, які виникають в рамках відповідної організації,зокрема між роботодавцемі працівниками, між управлінським персоналом і підлеглими, міжпрацівниками. Дані служби є частиною адміністративного апарату,але в той же час вони знаходяться поза його звичайною ієрархією, утворюють самостійні незалежні відділи з розгляду скарг і підзвітні тількивищому керівництву компанії.

Особливістю діяльності корпоративного омбудсмена є те, що вінповинен дотримуватися певногобалансу між незалежністю і співпрацею, враховувати інтереси обох сторін і відповідно мати знанняне тільки про характер індивідуального конфлікту, а й про характер,специфіку, динаміку організаційних управлінських структур. Такимчином, внутрішній омбудсмен функціонує як професіонал у врегулюванні конфліктів і як фахівець з організаційного управління.

В американській літературі виділяється ряд спільних рис, якимихарактеризується внутрішня система врегулювання розбіжностейза допомогою омбудсмена:

— дана служба є офіційною структурою і приймається всерйозусіма членами організації, тому що має сильну підтримкуз боку вищого менеджменту;

— система служить джерелом інформації для керівництва про проблеми і конфлікти на всіх рівнях організаційного управління;

— система забезпечує керівні служби необхідними доказами длявжиття заходів щодо усунення недоліків і порушень;

— система сприяє поширенню досвіду мирного врегулюванняконфліктів серед членів організації;

— система є доступною для будь-якого члена організації, незалежно від характеру виконуваної роботи або рівня займаноїпосади, і універсальною, так як придатна для вирішення будь-якого роду проблем;

— система є альтернативною і не виключає можливості використання судової форми чи інших несудових процедур врегулювання спору;

— система забезпечує врегулювання конфлікту за допомогоюнейтральної третьої особи, що має право входження в структури будь-якого рівня і володіє досвідом ведення переговорів;

— система гарантує конфіденційне врегулювання індивідуального конфлікту.

Наприклад, в Австралії діють наступні омбудсмени:

1) федеральний омбудсмен, який розглядає не тільки скарги на дііорганів державної влади на федеральному рівні, але й також скаргиз питань виплат ди-

тячої допомоги, грошової допомоги ветеранам, міграційної політики, оподаткування, скарги на роботу поштової служби й ін.;

2) омбудсмен, який діє в межах кожного штату або території.Компетенція таких омбудсменів в чомусь збігається з компетенцієюфедерального омбудсмена, так, омбудсмен штату Новий ПівденнийУельс розглядає скарги, пов'язані з діяльністю або рішеннями урядових відомств даного штату, місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування;

3) індустріальний омбудсмен, в обов'язок якого входить захистінтересів громадян у їх відносинах з різними постачальниками послуг, особливо в галузях, що раніше належали державі або регульованих ними, зокрема, таких як телекомунікації, енергетична і банківськагалузі, а також страхування, житлово-комунальне господарство. Індустріальний омбудсмен вирішує розбіжності між фізичними особамита постачальниками послуг, зокрема при незгоді з виставленими рахунками за телефон чи електроенергію, а також при несправедливих умовахдоговорів та низькій якості обслуговування[19, с. 328-330].

Різновидом альтернативних процедур по вирішенню спорівв США є так зване **«приватне правосуддя» (*privatejudging*)**або **«приватна судова система» (*privatecourtsystem*),** які виниклиу зв'язку з потребами і можливостями заможних клієнтів прискорити розгляд спору. Неможливість впливу на державну судову системуз її складним і тривалим процесуальним механізмом і водночас небажання відмовлятися від цієї системи повністю привели до необхідності звернення за допомогою до приватних осіб, які мають досвід судової роботи, з проханням вирішити спір в рамках чинногосудочинства, але за окрему досить високу плату.

Приватний характер виявляється в тому, що використання такоїпроцедури можливе тільки за згодою сторін і вирішення спору здійснюється за рахунок сторін особою, яка обирається ними. Його функції найчастіше виконують судді, які пішли у відставку.

Публічний характер зазначеної форми полягає в певному контроліз боку держави. Насамперед застосування «приватного правосуддя» можливе тільки

тоді, коли це прямо передбачено законом. Наприклад, відповідні закони діють в штаті Техас, Нью-Йорк, Огайо, Орегон, Каліфорнія.

Елемент публічності проявляється також у тому, що рішення, щовинесене приватним суддею, за своїми юридичними наслідками прирівнюється до рішень державних суддів. Воно автоматично реєструється судом як його власне рішення і підлягає оскарженню в звичайному апеляційному порядку.

Процедура розгляду справи приватним суддею може нічим не відрізнятися від традиційного цивільного процесу. Але в його межахсторонам надається широка свобода дій. На свій розсуд вони вправівизначити строки, час і місце розгляду спору, а також спростити формальні правила процедури і доказування.

Переваги «приватного правосуддя»:

— дозволяє сторонам уникнути звичайної тяганини в суді першої інстанції і швидше отримати вмотивоване рішення по сутіспору, не втрачаючи при цьому права на його апеляційнеоскарження;

— сторони обирають суддю на свій розсуд. Причому приватнийсуддя – такий же професіонал, як і державний, тільки у відставці. І він володіє, як правило, великим досвідом і стажемпрактичної діяльності у минулому;

— приватне слухання справи на відміну від традиційного судового процесу є негласним, за винятком окремих категорій справ(наприклад, в Каліфорнії справи про відшкодування шкоди,заподіяної забрудненням навколишнього середовища можутьрозглядатися тільки в відкритому для публіки процесі).

Крім позитивних властивостей «приватного правосуддя» слід указати і на негативні якості:

— воно обмежує (за окремими винятками) конституційне правона розгляд справи за участю присяжних засідателів;

— постійне звернення однієї особи за різними спорами до приватного судді, і відповідно отримання останнім постійної винагороди від цієї особи може вплинути на неупереджений розгляд спору;

— недоступність для представників дрібного бізнесу і для громадян з низькими і середніми доходами.

3.2. Медіація (посередництво) як альтернативний підхід до вирішення юридичних конфліктів

Використання посередників для вирішення спорів використовується з давніх часів. Історики відзначають подібні випадки ще в торгівлі фінікійців і Вавилоні. У стародавній Греції існувала практика використання посередників (proxenetas), римське право, починаючи з кодексу Юстиніана (530-533 рр.), визнавало посередництво. Римляни використовували різні терміни для позначення поняття «посередник» – intenuncius, medium, intercessor, philantropus, interplator, conciliator, interlocutor, interpres, і нарешті – mediator [59, с.31-32].

У сучасній доктрині немає єдиного підходу до розуміння сутності такого поняття, як медіація. Поняття «медіація» походить від латинського «mediare» – бути посередником.

Відповідно до ст. 1 Закону Німеччини «Про медіацію» медіація розуміється конфіденційний і структурний процес, в якому сторони спору за допомогою одного або кількох посередників добровільно та самостійно досягають мирного врегулювання їх спору [38, с. 5].

У проекті Закону України «Про медіацію» 2015 року закріплюється, щомедіація – цеальтернативний (позасудовий) метод вирішенняспорів, за допомогоюякогодвіабобільшесторони спору намагаються в рамках структурованогопроцесу за участімедіаторадосягтизгоди для вирішенняїх спору [9].

Медіація в її сучасному розумінні почала розвиватися у другій половині XX ст., перш за все, у країнах англосаксонського права – США, Австралії, Великобританії, після чого почала поширюватися і в Європі. Судова практика США, наприклад, орієнтована на те, щоб більшість спорів вирішувалася добровільно до суду, а суддя може перервати суд і порадити сторонам попрацювати з медіатором. Без медіаторів у сфері економіки, політики, бізнесу в цій країні не проходить жоден серйозний переговорний процес.

Поширенню медіації як альтернативного засобу вирішення спорів в США та, як наслідок, в усьому світі, передували проблеми судової системи, питання вирішення яких гостро постало в 1976 р. Тоді була проведена національна кон-

ференція імені Р. Паунда «Причини невдоволеності населення адмініструванням системи правосуддя в США». З числа матеріалів конференції слід виділити дві доповіді, які повністю і назавжди змінили підходи до вирішення спорів як у США, так і у багатьох інших країнах. Одну з доповідей зробив Верховний Суддя У. Бергер, який зазначив, що «американське суспільство досягло тієї точки, коли наша система правосуддя – як на рівні штатів, так і на федеральному рівні – може буквально розвалитися на частини ще до кінця цього століття, незважаючи на значне збільшення кількості суддів і адміністраторів та великі фінансові вливання». Він також виділив найбільш серйозні проблеми судової системи – дуже високі судові витрати, тривалі терміни розгляду справ, надмірна легалізація та формалізація процедур, що вимагають великих витрат на юридичне обслуговування громадян, і запропонував звернутися до неформальних альтернатив.

Другу доповідь зробив професор Ф. Сандер, ідея якого полягала в тому, що в суді має бути спеціальний службовець, який повинен попередньо переглядати позови, що надійшли до суду, і пропонувати сторонам обрати з багатьох варіантів вирішення спору такий, який найповніше задовольнить потреби кожної зі сторін.

Після цієї конференції почався стрімкий розвиток медіації, який полягав як у доктринальних дослідженнях вчених, нормативних розробках, законодавчому закріпленні, застосування медіації на практиці майже у всіх галузях права США, в тому числі і у сфері публічних правовідносин, почали діяти безліч організацій, які надавали послуги альтернативного вирішення спорів, були засновані програми судової медіації, серед яких були різні моделі – як добровільні, так і обов’язкові.

На початку XXI ст. У США вже існувала широка законодавча база для медіації, якою було врегульовано різноманітні моменти проведення даної процедури, а у 2001 році був прийнятий Уніфікований закон США «Про медіацію»[33, с.111-112].

На міжнародному рівні запроваджено низку нормативних актів, які регулюють процедуру медіації, передусім слід згадати акти Європейського Союзу. Директива 2008/52/ЕС Європейського парламенту і Ради від 21.05.2008 р. «Про деякі аспекти медіації в цивільних та господарських спорах» [2], яка зобов'язує держави-члени до імплементації її положень та прийняття необхідних для цього нормативно-правових актів. Важливе значення має також «Зелена книга» про альтернативне врегулювання спорів у цивільному та комерційному праві Комісії Євопейських Співтовариств, Європейський кодекс поведінки медіатора (EuropeanCodeofConductforMediators), прийнятий на конференції, організованій Директоратом Європейської Комісії з питань юстиції 02.07.2004 р. [3].

Важливою європейською міжнародною організацією, яка активно заохочує використання медіації, є Рада Європи. Україна є членом цієї організації з 1995 р.

Рада Європи неодноразово підтверджувала ефективність медіації і розробила ряд рекомендацій щодо її запровадження, які не є юридично обов'язковими, однак на них слід орієнтуватись державам-членам при реформуванні національного законодавства. Серед таких рекомендацій передусім слід виділити наступні: Рекомендації Rec (98) щодо медіації в сімейних справах [11], Рекомендації Rec (99) 19 щодо медіації в кримінальних справах [12], Рекомендації Rec (2006) 8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання допомоги потерпілим від злочинів [13], Рекомендації Rec (2002) щодо медіації в цивільних справах [14], Рекомендації Rec (2001) 9 щодо альтернативного судового розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами – приватними особами (адміністративні справи) [15], Керівні принципи щодо кращого виконання наявної Рекомендації щодо медіації в кримінальних справах, Керівні принципи щодо кращого виконання наявної Рекомендації щодо альтернатив судовому розгляду для спорів у справах між адміністративними органами і сторонами приватним особами, Керівні принципи щодо кращого виконання наявної Рекомендації щодо медіації в цивільних справах.

Доцільність запровадження процедури медіації (примирення) підтверджується також й універсальними міжнародними організаціями, зокрема ООН та її спеціалізованими установами. Слід передусім згадати Кодекс етики та деонтології медіаторів, затверджений ГА ООН від 2006 р., а також типовий закон ЮНСІТРАЛ «Про міжнародну комерційну примирювальну процедуру з настановами щодо її впровадження й застосування» (2002).

Використання медіації рекомендується також у ряді міжнародно-правових актів, які Україна ратифікувала, наприклад, Міжнародна конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19.10.1996 р. (ратифікована Україною 14.09.2006 р., а набрала чинності з 01.02.2008 р.) [38, с. 47-48].

Вихідні і визначальні правові ідеї, положення та засади, які становлять процедурне та організаційне підґрунтя здійснення процедури медіації і спрямовані на ефективне, взаємоприйнятне, законне розв'язання конфлікту між учасниками спору іменуються в юридичній літературі принципами медіації.

Такими базовими принципами медіації, які найбільш розповсюдженні у законодавстві про медіацію зарубіжних країн і визначені в основних рамкових міжнародних документах, є:

• добровільність, тобто прийняття усвідомленого рішення учасниками відносин – сторонами процесу, про застосування такої альтернативної процедури розв'язання спору, та можливість відмовитися від участі на будь-якому етапі, причому будь-який тиск на сторони заборонений (слово «добровільність» акцентує, що рішення не може бути результатом зовнішнього примусу чи активного переконання будь-кого у необхідності певного спрямування дій, – воно не повинно бути результатом активного впливу волі іншої особи, а лише результатом вибору суб'єкта, що ґрунтується на повній інформації про ситуацію);

• рівність сторін – сторони мають рівні права під час медіації, не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релі-

гійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

• нейтральність медіатора – медіатор повинен виконувати свої обов'язки неупереджено, ґрунтуючись на обставинах справи, беручи до уваги думку сторін та не нав'язуючи сторонам певного рішення, яке приймається винятково за взаємною згодою сторін;

• конфіденційність – інформація, отримана медіатором під час проведення медіації, є конфіденційною і не може бути розголошена ним без попередньої згоди сторін (учасники процесу повинні бути впевненими, що інформація, яку вони повідомили, потім не буде використана проти них). Дуже важливим у контексті принципу конфіденційності є закріплення на рівні закону «імунітету» для медіатора, а це, в свою чергу, означає, що медіатор не може бути допитаний щодо інформації, яка стала йому відома під час проведення медіації або стосується безпосередньо суті медіації, крім випадків, коли сторони не заперечують проти розголошення такої інформації [49, с. 88-91].

Переваги медіації, порівняно з іншими способами вирішення спорів, полягають в тому, що:

– медіація – це не публічна процедура вирішення економічних конфліктів, тому вона є найбільш прийнятною для суб'єктів, які уникають небажаного публічного розголошення як факту наявності, так і подробиць конфлікту, що виник між;

– медіація може забезпечити економічно ефективне та швидке позасудове вирішення спорів на засадах врахування потреб сторін, адже строки вирішення конфліктів за допомогою медіації коротші, ніж при судовій процедурі (винесене рішення на користь однієї зі сторін спору судом може підлягати оскарженню в апеляційному та касаційному порядках, крім того, є ймовірність повернення справи на новий розгляд, що займає чимало часу, а поки відбуватиметься судовий розгляд справи можуть тривати порушення прав та законних інтересів сторін спору);

– вартість медіації значно менша ніж розміри судових витрат, пов'язані зі сплатою судових зборів, оплатою послуг адвокатів тощо;

– як правило, при судовому розгляді справи від імені сторін виступають їх представники, адвокати, які зацікавлені саме в прийнятті рішення на користь їх клієнтів, тоді як медіатор сприяє пошуку компромісного рішення, яке б задовольнило інтереси кожної зі сторін;

– гнучкість процедури дозволяє прийти сторонам до компромісного рішення, на відміну від рішення суду, яке є обов'язковим до виконання, однак в той же час є спроможним задовольнити інтереси лише однієї зі сторін спору;

– існує значна ймовірність того, що домовленості, досягнуті в результаті медіації, будуть добровільно дотримуватися, а між сторонами збережуться дружні та стабільні партнерські відносини (позитивне вирішення конфлікту при медіації передбачає задоволення вимог кожної зі сторін і надання згоди на їх виконання);

–універсальність процедури (за допомогою медіації можна врегульовувати різні категорії спорів на різних стадіях провадження в конкретній справі);

–ефективність (процес медіації орієнтований на конструктивність розв'язання спору, пошук оптимальних рішень, контроль сторін за процесом досягнення взаємовигідних домовленостей);

–стратегічність і творчість (медіація дає можливість сторонам бути далекоглядними, креативними у пошуку рішень, вибудувати план подальших взаємин);

- дієвість[65, 44-45].

Сторонами медіації є сторони відповідного спору, так і нейтральний посередник – медіатор. Іншими учасниками медіації можуть бути: суд при ініціюванні ним процедури медіації та/або в інших, передбачених законом випадках, а також експерти, перекладачі, аудитори та інші спеціалісти у разі визнання сторонами медіації їхньої участі необхідною та/або доцільною задля найбільш швидкого та ефективного врегулювання господарського спору. При цьому медіатор означає будь-яку третю особу, до якої звернулися з проханням провести

медіацію ефективно, неупереджено та компетентно, незалежно від віросповідання або професії цієї третьої особи, а також способу, у який ця третя особа була призначена або отримала запит провести медіацію.

В Україні на сьогодні було розроблено декілька законопроектів про медіацію. За існуючими проектами вітчизняних законодавчих актів щодо медіації, пропонується закріпити положення, згідно з яким, медіаторами можуть виступати лише особи, які пройшли спеціальну підготовку за відповідним напрямком в Україні або в іноземній державі. Крім того, медіатор має бути сертифікований та/або акредитований будь-яким підприємством, установою чи організацією, які здійснюють підготовку медіаторів в Україні або в іноземній державі за програмою, що складає не менше сорока академічних годин, включаючи практичні заняття. Отже, намітилась тенденція до впровадження медіації (примирювальних процедур при врегулюванні юридичних конфліктів за участю посередника), на вітчизняних теренах не інакше як на професійних засадах.

Медіатор, виступаючи посередником у конфлікті сторін, створює атмосферу конструктивної співпраці та дбає про коректне ставлення сторін одна до одної. Інтереси медіатора не пов'язані безпосередньо з предметом спору. Медіатор, як незалежна третя сторона, контролює процес, сприяє реалістичній оцінці ситуації сторонами, прийняттю адекватного рішення тощо. Дотримуючись принципу безсторонності, медіатор уникає особистих коментарів або суджень стосовно учасників, їхньої відповідної участі у процесі медіації чи обґрунтованості їхніх позицій. В той час як суддя здебільшого дивиться у минуле й вирішує, що в ньому відбулося неправильно (з порушенням прямого припису закону або ж договірної домовленості сторін), – медіатор, навпаки, спонукає учасників зосередитися на реальному майбутньому.

Різні держави застосовують різні моделі медіації. Моделі медіації створюють основу (базис) для виявлення різних медіативних підходів та їхнього співвідношення один з одним. Такі моделі не претендують на універсальне застосування, а скоріше слугують концептуальним орієнтиром.

На думку Біцай А. В., під терміном «модель медіації» варто розуміти абстрактну теоретичну конструкцію, яка відображає процедурні особливості проведення медіації через характеристику її основних компонентів, а саме підстав звернення до медіації (добровільність чи обов'язковість), ступеня інтеграції у судову систему країни, типу переговорів між сторонами у поєднанні з медіативною технікою медіатора та обсягу компетенції медіатора під час проведення процедури врегулювання конфлікту. Так, класифікацію моделей медіації можливо здійснити на підставі таких критеріїв:

1) залежно від інтеграції у судову систему;

2) залежно від ролі медіатора та предмету суперечки [40, с. 112-113].

Залежно від інтеграції у судову систему країни виділяють:

• присудову модель медіації;

• позасудову модель медіації.

Присудова медіація (court-related, court-connected, court-annexedmediation, в дослів-ному перекладі «медіація, пов'язана з судом») є самостійною моделлю медіації, яка ін-тегрована в судову систему країни.

У літературі, залежно від ролі судді у процедурі медіації, можна зустріти декілька підходів до розуміння присудової медіації.

Відповідно до першого підходу суддя безпосередньо повинен проводити процедуру посередництва, за умов, передбачених національним процесуальним законодавством. Прихильники іншого підходу до присудової медіації відносять процедури, проведення яких здійснюється відповідно до рекомендацій судді після прийняття до свого провадження відповідної справи, а також в якості обов'язкового досудового порядку в силу приписів закону. Тобто достатньо, щоб суддя лише ініціював медіацію, а його безпосередня участь не є обов'язковою.

На сьогодні у світовій практиці склалося кілька варіантів реалізації присудової медіації, які, як правило, обумовлені різними цілями впровадження примирних процедур, а зокрема, медіації в національний правовий простір. Так, можна виділити такі підходи:

1) залучення для проведення медіації спеціалізованих організацій абоприватнопрактикуючих медіаторів («приватна медіація в рамках судового процесу»);

2) проведення медіації в суді співробітниками суду, в тому числі суддями (умовно такий вид посередництва можна назвати «медіація інкорпорована в судовий процес»);

3) проведення медіації безпосередньо суддею, який розглядає справу (інтеграція медіативної технології в судовий процес) [55, с. 159-160].

З аналізу змісту Директиви 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21. 05. 2008 р. «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних правовідносинах» вбачається також, що за такими критеріями як суб'єкт ініціювання та/або підставою здійснення, медіація може бути:

• ініційованою самими сторонами спору;

• здійснюваною у результаті пропозиції чи розпорядження суду;

• в порядку виконання припису законодавства.

Позасудова медіація – це порядок розв'язання спору між сторонами, який проводиться незалежною, третьою стороною (зовнішнім медіатором), який у досудовому порядку намагається допомогти сторонам дійти згоди [66, с. 262]. Процедура позасудової медіації дозволяє сторонам не тільки зберегти значний обсяг власних повноважень при веденні переговорів, але одночасно і високі шанси на сприятливе вирішення конфлікту. Медіаторами під час позасудової медіації виступають особи, які пройшли навчання з медіації та отримали відповідний сертифікат про право на зайняття медіацією. Наприклад, в Австралії в програмах судової медіації примирні процедури проводять приватні посередники, яких сторони самостійно обирають зі спеціально підготовлених списків, сформованих в судах. В Австрії аналогічні списки складає Міністерство юстиції, в Нідерландах – Нідерландський інститут посередництва [16, с. 1320]. Діяльність зовнішніх медіаторів не регламентується на рівні національного законодавства, тому в своїй діяльності вони керуються загальними рекомендаціями, які затверджені Радою Європи з проведення медіаційної процедури.

Сторони наділяють медіатора чітко визначеним обсягом процесуальних повноважень. До обов'язків медіатора належить супроводження сторін на шляху усунення конфлікту, однак не ведення їх по ньому. Він може збирати і відтворювати інформацію, розділяти і узагальнювати її, робити позначки, визначати перспективи, створювати відповідну атмосферу, однак він не повинен впливати на процес за допомогою власних уявлень (про належне). Сторони в якості експертів повинні самостійно ліквідувати конфлікт в рамках власної позиції. У цьому випадку сторони конфлікту зберігають за собою при медіації високий ступінь автономії. Рішення проблеми постає перед ними не як нав'язана ззовні воля, а як результат власної співпраці. Це призводить до високого рівня впевненості у правильності та справедливості результатів переговорів.

При досягненні певних результатів у медіації, коли сторони за допомогою зовнішнього медіатора дійшли певної згоди в їхньому спорі, укладається відповідна медіаційна угода. Така медіаційна угода за своєю юридичною природою має суто формальний характер і примусової сили не має, на відміну від проведення медіації в суді, де суддя-медіатор затверджує мирову угоду між сторонами або закриває провадження у справі у разі відмови сторони від позову або визнання позову.

Таким чином, правовідносини сторін в межах позасудової медіації закріплюються в договорі, що носить цивільно-правовий характер, тоді як в присудовій закріплення відбувається в процесуально-правовій формі.

Однією з головних проблем становлення медіації в Україні є відсутність чіткого розуміння та єдиної точки зору щодо того, яким чином медіація має бути «вбудована» в українську правову систему. Доволі поширеною є думка, що медіацію слід розглядати як частину судочинства, і проводитись вона має суддею, який отримав на це доручення. Прихильники цієї моделі розвитку вважають, що судова медіація має на меті покращити функціонування правової системи та запропонувати альтернативний спосіб вирішення спору, що дозволяє уникнути таких чинників, як тривалість та дорожнеча судового процесу, його можлива заангажованість, перевантаженість судів тощо.

З іншого боку, достатньо багато фахівців категорично заперечують доцільність поглинання існуючою системою правосуддя медіаційних процедур. Вони наполягають на тому, що надання послуг з медіації є абсолютно нормальною комерційною діяльністю. Комерційна, або, як її ще називають, ринкова медіація – це процес, у якому примирення осіб здійснює спеціально підготовлений медіатор, діяльність якого оплачують сторони.

Судова форма медіації розглядається як форма розв'язання спору до винесення судового рішення. В той же час, на думку Н. Л. Бондаренко-Зелінської, намагання перетворити медіацію на елемент судового розгляду навряд чи буде успішним, адже підпорядкування її вимогам процесуальної форми знищить весь позитивний потенціал цього способу альтернативного вирішення спорів.

Щодо того, яким чином запроваджувати медіацію в національну правову систему, то наразі з цього приводу, як уже було згадано, домінують дві концепції.

Перша – це концепція судової медіації, відповідно до якої остання повинна стати складовим елементом процесуальної процедури. Цю ідею впроваджувала в життя програма «Прозорість та ефективність судової системи України». Представники другої концепції стверджують, що медіація повинна бути автономним способом вирішення правових спорів, і, за прикладом третейського судочинства, функціонувати паралельно з судовим процесом, а в ідеалі – передувати йому. Такий задум покладено в основу діяльності медіаторнихгруп, які вже функціонують на території України. Що стосується цивільного процесу, то чинне українське законодавство заклало основи запровадження медіації, передбачивши можливість укладення мирової угоди у цивільному, господарському та кримінальному процесах.

Крім того, з прийняттям 3 жовтня 2017 року змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України при вирішенні справ в українське законодавство вперше було введено таке поняття, як «врегулювання спору за участю судді», що за своєю суттю ідентичне з поняттям судової медіації.

ГПК України, ЦПК України, КАС України містять практично ідентичні положення щодо врегулювання спору за участю судді.

Так, відповідно до ст.. 201-205 ГПК України врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. Така процедура не допускається у разі, якщо у справу вступила третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору.Про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі. У випадку недосягнення сторонами мирного врегулювання спору за наслідками проведення врегулювання спору повторне проведення врегулювання спору за участю судді не допускається.

Проведення врегулювання спору за участю судді здійснюється у формі спільних та (або) закритих нарад. Сторони мають право брати участь у таких нарадах у режимі відеоконференції.

Спільні наради проводяться за участю всіх сторін, їх представників та судді, а закриті наради проводяться за ініціативою судді з кожною із сторін окремо.

Суддя спрямовує проведення врегулювання спору за участю судді для досягнення сторонами врегулювання спору. З урахуванням конкретних обставин проведення наради суддя може оголосити перерву в межах строку проведення врегулювання.

На початку проведення першої спільної наради з врегулювання спору суддя роз’яснює сторонам мету, порядок проведення врегулювання спору за участю судді, права та обов’язки сторін.

Під час проведення спільних нарад суддя з’ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз’яснює сторонам предмет доказування по категорії спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, спрямовані на мирне врегулювання сторонами спору. Суддя може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору.

Під час закритих нарад суддя має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах, пропонувати стороні та (або) її представнику можливі шляхи мирного врегулювання спору.

Під час проведення врегулювання спору суддя не має права надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, надавати оцінку доказів у справі.

Інформація, отримана будь-якою зі сторін, а також суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною. Під час проведення врегулювання спору за участю судді протокол наради не ведеться та не здійснюється фіксування технічними засобами.

За необхідності до участі в нарадах залучається перекладач. Перекладач попереджається про конфіденційний характер інформації, отриманої під час проведення врегулювання спору за участю судді.

Під час врегулювання спору за участю судді забороняється використовувати портативні аудіотехнічні пристрої, а також здійснювати фото- і кінозйомку, відео-, звукозапис.

Врегулювання спору за участю судді припиняється:

1) у разі подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді;

2) у разі закінчення строку врегулювання спору за участю судді;

3) за ініціативою судді у разі затягування врегулювання спору будь-якою із сторін;

4) у разі укладення сторонами мирової угоди та звернення до суду із заявою про її затвердження або звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду, або в разі відмови позивача від позову чи визнання позову відповідачем.

Про припинення врегулювання спору за участю судді постановляється ухвала, яка оскарженню не підлягає. Одночасно суддя вирішує питання про поновлення провадження у справі.

Про припинення врегулювання спору за участю судді у разі подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді, суддя пос-

тановляє ухвалу не пізніше наступного робочого дня після надходження відповідної заяви сторони, а у разі закінчення строку врегулювання спору за участю судді – не пізніше наступного дня з дня закінчення строку врегулювання спору за участю судді.

Врегулювання спору за участю судді проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення.

Строк проведення врегулювання спору за участю судді продовженню не підлягає[1].

Процедура медіації є чітко структурованою та поділяється загалом на чотири стадії:

1) попередню (вступну) стадію, яка складається з двох етапів: підготовчого етапу (на цьому етапі медіатор намагається здобути довіру учасників, оцінює їх готовність до медіації, пояснює правила медіації, роз'яснює свою роль у цьому процесі) та етапу індивідуальних зустрічей (на цьому етапі медіатор вивчає позиції учасників конфлікту і забезпечує їх взаємне спілкування). На цій стадії встановлюється перший контакт медіатора зі сторонами, підписується згода сторін (для судової медіації) та/або контракт (для комерційної, позасудової медіації) на проведення медіації, роз'яснюється суть медіації, правила проведення відповідної процедури;

2) відкриваючу стадію (розвідки та збору інформації) (на цій стадії відбувається поступове налагодження прямого спілкування між сторонами, її етапами є пояснення сторін, а також виклад кожною зі сторін своєї позиції у спорі, з'ясування причин виникнення спору та мотивації сторін у спорі, уточнення позицій сторін, поділ загальної суті спору на окремі складові, підсумок). На цій стадії кожна зі сторін має можливість викласти свої бачення суті спору, а медіатор шляхом постановки питань та узагальнення сприяє з'ясуванню причин конфлікту, працює з емоціями сторін й після сумісного визначення тем переговорного процесу, серед них визначаються спільні (поєднувальні) чи протилежні, встановлюється пріоритетність тем, порядок їх опрацювання в процесі медіації.

Одним із етапів вказаної стадії є також визначення інтересів кожної зі сторін, в процесі якого задопомогою медіатора сторони сумісно визначають, які з інтересів є спільними, а які підлягають окремому розгляду, тобто здійснюють категоризацію інтересів;

4) середню стадію (розробка варіантів рішень) – передбачає спільний пошук шляхів вирішення спору, а етапність цієї стадії полягає у визначенні першочергових питань, з'ясуванні невиявлених інтересів сторін, визначенні спільних засад та інтересів сторін у спорі, обговоренні й пошуку взаємоприйнятних способів вирішення спору, пошуку консенсусу. Це стадія протягом якої відбувається "мозкова атака", під час якої сторони висловлюють та записують на протязі відведеного медіатором часу будь-які ідеї, навіть, на перший погляд, неймовірні, які мають відношення до їх проблеми, після генерування варіантів рішень здійснюється сторонами їх групування у відповідності до тем та груп інтересів;

5) заключну (вирішення спору між сторонами по суті, укладення угоди, підведення підсумків). При знаходженні спільних варіантів рішень сторони за домовленістю переходять до останньої стадії – складання угоди, яка готується виключно сторонами, містить взаємні поступки та після її остаточного формулювання перевіряється на допустимість й можливість виконання та справедливість, підписується сторонами. Сторони оцінюють, чи отриманий результат співпадає з їх уявою про цінність і справедливість, оскільки це важливо для визначення їхньої здатності виконати спільно досягнуте, сформульоване, оформлене та підписане рішення. Добровільність виконання підписаної під час медіації угоди – це гарантія її безумовного виконання сторонами[65, с. 43-44].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Вдосконалення правового регулюванняальтернативних способів вирішенняспорів, дозволить суттєво розвантажитисудову систему та сприятимеподальшому вдосконаленню правовихмеханізмів захисту прав і законних інтересів, а також гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу.

Незважаючи на недостатній рівень законодавчого розроблення в Україні зручність та ефективність застосування альтернативних способів вирішення спорів обумовлено рядом факторів, серед яких найбільш значимими є:

– добровільність звернення до нейтральної третьої сторони («несудової» в класичному розумінні) та можливість самостійного вибору зацікавленими особами необхідного способу розв'язання їх правового конфлікту;

– підхід з позиції інтересів сторін, а не з позиції права;

– спрощення процедури вирішення спорів та значна економія часу порівняно з судовим розглядом справи;

– конфіденційність процедури (відсутність можливості у сторонніх осіб знайомитися з обставинами спору та будь-яким чином впливати на хід справи, наявність гарантій збереження комерційної та особистої таємниці);

– розвантаження судових органів від справ, які можуть бути ефективно розглянуті в несудовому порядку шляхом звернення до компетентних осіб (установ).

Крім того, альтернативні процедури можуть бути застосовані практично до всіх спорів, що виникають у цивільно-правовій сфері в широкому її розумінні, включаючи трудові, сімейні, комерційні, зовнішньоторговельні й інші відносини.

Наведені переваги альтернативних засобів розв'язання юридичних конфліктів, безумовно, не можна розглядати як панацею. Вони не можуть замінити собою судовий розгляд справ, коло їх застосування обмежене багатьма умовами та обставинами. Але сам факт поширення цих процедур у кримінальній юстиції, цивільно-правових спорах багатьох сучасних країн свідчить про те, що

альтернативні процедури можуть не лише урізноманітнити технологічний бік вирішення конфліктів, а і значно зменшити конфліктність стосунків у правовій сфері. Україна у цьому сенсі сьогодні значно відстає від розвинутих країн. Втім для розвитку аналізованих процедур у нас є певне підґрунтя, наприклад, в особі обласних груп медіації, які існують майже в усіх великих містах і можуть стати осередками не лише обговорення даного питання вузьким колом фахівців, але й практичної ефективної роботи з застосування альтернативних технологій регулювання юридичних конфліктів.

Із внесенням змін у Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України у 2017 році в правовий простір було введено механізм врегулювання спору за участю судді, що за зовнішніми ознаками нагадує іноземні аналоги судової медіації. Паралельно варто запровадитина законодавчому рівні позасудову медіацію, щоб сторони спору мали змогу самостійно вирішувати до якого медіатора їм звертатися – до судового, чи до позасудового (комерційного).

Слід зазначити, що механізми вирішення спорів є досить серйозним питанням, і тим більше, якщо вони застосовуються в одній із трьох гілок державної влади – судовій. Тож до розробки та впровадження судової медіації в українську судову систему слід підходити дуже серйозно та відповідально, з обов'язковим залученням фахівців із тих країн, в яких судова медіація є поширеним, ефективним і налагодженим інструментом вирішення спорів.

Отже, необхідно на законодавчому рівні провести закріплення альтернативних способів вирішення спорів, а головне проводити щодо них просвітницьку та популяризаційну роботу з населенням.

ВИСНОВКИ

Отже, досі немає однозначного підходу до розуміння природи юридичного конфлікту ні в закордонній, ані у вітчизняній літературі. Проте, аналізуючи наукову літературу, можна запропонувати таке його визначення – юридичний-конфлікт – це специфічне протиборство сторін, що спричиняє правові наслідки, у якому хоча б один із його елементів має юридичний характер і розв'язати яке можна за допомогою правових засобів (юрисдикційних або неюрисдикційних).

Поняття «правовий конфлікт» є ширшим за поняття «юридичний конфлікт», тобто – будь-який юридичний конфлікт за своєю суттю є правовим, але не кожний правовий конфлікт проявляється в юридичній формі.

Зауважено, що правовий конфлікт є цілком природним елементом процесу функціонування правової системи і суспільства загалом. Отож юридичний конфлікт не завжди є негативним явищами, оскільки виступає формою боротьби за правову справедливість та є своєрідним індикатором невирішених проблем у правовій системі, недосконалості законодавства та судової практики, дисбалансу в організації і функціонуванні державно-правових інститутів

Ґрунтовний аналіз структури юридичного конфлікту дозволив виділити та охарактеризувати особливості її основних елементів: суб'єкта, об'єкта, суб'єктивної сторони й об'єктивної сторони.

Доведено, що суб'єктом правового конфлікту може бути будь-який суб'єкт права, а саме: фізичні (приватні) особи – громадяни, іноземці, особи без громадянства, особи з подвійним громадянством; юридичні особи (державні і недержавні), держава загалом.

Об'єкт правового конфлікту розглянуто як суспільні відносини, що підпадають під правове регулювання (загальний об'єкт), і ті матеріальні, нематеріальні, духовні цінності, дефіцитні ресурси, статуси, певні стани, дії (бездіяльності), результати дії (безпосередній об'єкт), на які спрямоване протиборство суб'єктів правового конфлікту.

Суб'єктивна сторона правового конфлікту визначена як соціально-психологічний механізм внутрішньої саморегуляції суб'єктів, котрий полягає в

мотиваційному процесі, що передбачає формування суперечливих мотивів сторін на основі їх актуальних потреб, інтересів та установок (психологічних і правових), у постановці цілей й ухваленні вольових рішень щодо здійснення конфліктних дій.

Акцентовано, що, як зовнішній, поведінковий аспект правового конфлікту, об'єктивна сторона є його невіддільною характеристикою. Саме зовнішня реалізація наявних суперечностей між суб'єктами у вигляді протидії дає привід говорити про наявність конфлікту. Тобто будь-яка розбіжність тих або інших інтересів різних суб'єктів, не будучи реалізованою в їх протиборстві, не матиме ефекту конфлікту.

Зазначено, що існують два шляхи вирішення конфліктів: юрисдикційний та альтернативний (неюрисдикційний).

Основним органом вирішення юридичних конфліктів в Україні є суд, який належить до юрисдикційних способів захисту;

Проте, на сьогодні склалися обставини, коли суспільство більше не довіряє судовій системі, у зв'язку із чим популярності набувають альтернативні способи вирішення спорів, які уже досить широко застосовуються закордоном;

Встановлено, що альтернативні форми розв'язання правових конфліктів є сукупністю процедур, які спрямовані на розв'язання правового конфлікту шляхом досягнення взаємоприйнятного результату, не наділені ознаками юрисдикційної форми і застосовуються до, під час або поза межами судового процесу.

Визначено, що основними альтернативними формами розв'язання правових конфліктів є: переговори (коли конфлікти врегульовують сторони без участі інших осіб); посередництво (медіація), що означає врегулювання суперечки за наявності нейтрального посередника, який допомагає сторонам домовитися; третейський суд – урегулювання суперечки за допомогою незалежної, нейтральної особи – арбітра (чи групи арбітрів), який уповноважений винести обов'язкову для сторін ухвалу.

Крім того, компоненти основних видів, змішуючись один з одним,утворюють зовсім нові комбіновані форми альтернативного вирішення

юридичних конфліктів. Наприклад, такі як:«міні-суд», незалежна експертиза для встановлення фактичних обставин справи, омбудсмен, приватний суддя тощо.

Особливої уваги як форми альтернативного вирішенні спорів заслуговує медіація, оскільки із внесенням змін у Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України у 2017 році в правовий простір було введено механізм врегулювання спору за участю судді, що за зовнішніми ознаками нагадує іноземні аналоги судової медіації;

З'ясовано, що альтернативні форми розв'язання правових конфліктів покликані нівелювати недоліки юрисдикційного способу розв'язання спорів і характеризуються гнучкістю, простотою та оперативністю. Вони не зменшують значущості інституту юстиції як основного механізму захисту прав людини від неправомірних дій, доповнюють його, а отже, мають розвиватися разом із цим інститутом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові акти

1. Господарськийпроцесуальний кодекс Українивід 6 листопада 1991 р. // ВідомостіВерховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

2. Директива 2008/52/ЕС Європейського парламенту і Ради від 21травня 2008 р. «Про деякі аспекти медіації в цивільних та господарських спорах»[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a95

3. Європейський кодекс поведінки медіатора (EuropeanCodeofConductforMediators) від 02 липня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bgarf.ru/science/baltic-center-of-mediation-and-conflictology/normativno-pravovye-dokumenty/evro-kodeks.pdf

4. Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 32. – Ст. 11.

5. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

6. Про виконавчепровадження: Закон Українивід2червня2016 р.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1404-19

7. Про внесеннязмін до Господарськогопроцесуального кодексу України, Цивільногопроцесуального кодексу України, Кодексу адміністративногосудочинстваУкраїни та іншихзаконодавчихактів: Закон Українивід 3жовтня2017 р.[Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2147-19

8. Про Конституційний СудУкраїни: Закон Українивід 13 липня2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

9. Про медіацію: ПроектЗаконуУкраїнивід17грудня2015 р.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463

10. Протретейські суди: Закон Українивід11травня2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1701-15

11. Рекомендації Rec (98) щодо медіації в сімейних справахвід 21 січня 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/7442a47eb0b374b9c2257d8700495f8b/$FILE/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%E2%84%96%20R%20(98)%201.pdf

12. Рекомендації Rec (99) 19 щодо медіації в кримінальних справах від 15 вересня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_828

13. Рекомендації Rec (2006) 8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання допомоги потерпілим від злочиніввід 14 червня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/7442a47eb0b374b9c2257d8700495f8b/$FILE/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20Rec%20(2006)%208.pdf

14. Рекомендації Rec (2002) щодо медіації в цивільних справах від 18 вересня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/7442a47eb0b374b9c2257d8700495f8b/$FILE/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20Rec%20(2002)%2010.pdf

15. Рекомендації Rec (2001) 9 щодо альтернативного судового розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами – приватними особами

(адміністративні справи) від 5 вересня 2001 р. [Електронний ресурс]. – досту-
пу:http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/7442a47eb0b374b9c2257d8700495f8b/$FILE/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20Rec%20(2001)%209.pdf

16. Цивільнийпроцесуальний кодекс Українивід 18 березня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/paran7619#n7619

Монографії та періодичні видання

17. Альтернативні підходи до розв'язання конфліктів: теорія і практика застосування / Уклад.: Н. Гайдук, І. Сенюта, О. Бік, Х. Терешко. –Львів: ПАІС, 2007. –296 с.

18. Балух В. С. Нормативно-правовіосновиформуваннясистеми альтернативного вирішенняспоріваУкраїні / В. С. Балух // ЧасописКиївськогоуніверситету права. – 2013. – № 4. – С. 162-168.

19. Білозьоров Є.В., Гіда Є.О., Завальний А.М., Осауленко А.О., Пікуля Т.О.Актуальні проблеми теорії держави та права: навч. посібник: (за вимогами кредит.-модул. системи навчання). – К.: Видавництво Ліпкан О. С. 2010. – 260 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studfiles.net/preview/5561954/page:36/

20. Біцай А. В. Моделімедіації у світі та перспективи для України / А. В. Біцай // Право і суспільство. – 2013. – № 6. – С. 85-89.

21. Бобровник С.В. Компроміс і конфлікт у праві: антропологокомунікативний підхід до аналізу: монографія. – Київ: Вид-во «Юридична думка», 2011. –384 с.

22. Бобровник С.В. Правовий конфлікт: поняття, ознаки, природа та різновиди. / С.В. Бобровник// Вісник Академії правових наук України.–2011. № 1(64).– С. 26-33.

23. Бобровник С.В. Правовий компроміс і правовий конфлікт у національному законодавстві: деякі аспекти прояву./ С.В. Бобровник// Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2014. –Випуск 1.–С. 18-21.

24. Бобровник, С. В. Структурна характеристика правового конфлікту. / С.В. Бобровник//Право України. –2015. –№ 1.–С. 93-98.

25. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Впровадження медіації у судовий процес як складова наближення законодавства України до Європейських стандартів / Н.Л. Бондаренко-Зелінська // Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. Вип. 10. – 2011. – С.181-185.

26. Бут І.О. Місце третейського розгляду серед альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів / І.О. Бут // Jurnaluljuridicnational: teoriesi practica. – 2014. – № 6 (10). – С. 117-121.

27. Вознюк Н. Альтернативні способи вирішення господарсько-правових спорів / Н. Вознюк // Юридична Україна. – 2013. – № 10. – С. 80-83.

28. Васильев С.В. Порівняльний цивільний процес. Підручник. – К.: Алерта, 2015. – 352 с.

29. Васильєв С.В., Васильєва І.Г. Переговори як альтернативний спосіб вирішення цивільних спорів: питання теорії / С.В. Васильєв, І.Г. Васильєва // Цивілістична процесуальна думка. – 2016. – № 2. – С. 26-30.

30. Демків Р.Я. Медіація як сучасний спосіб вирішення юридичних спорів у цивільному процесі України. / Р.Я. Демків // Порівняльно-аналітичне право. – 2017. – №1. – С. 58-60.

31. Єрьоменко Г.В., Кисельова Т.С. Медіація в Україні: щодо необхідності нормативно-правового регулювання. / Г.В. Єрьоменко, Т.С. Кисельова // Міждисципліарні гуманітарні студії. – Вип. 2. – 2015. – С. 45-52.

32. Іванов В.М. Юридична конфліктологія : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.М. Іванов, О.В. Іванова. – К. : МАУП, 2004. –. 224 с.

33. Йосипенко С.Т. Принципимедіації у приватно-правовихвідносинах / С.Т. Йосипенко // НауковийвісникУжгородськогонаціональногоуніверситету. Сер. Право. – 2015. – С. 130-133.

34. Кабанець В.О. Медіація (посередництво), як альтернативнийспосібвирішення трудового спору / В. О. Кабанець // Форум права. – 2011. – № 4. - С. 340-342.

35. Калінін М.В. Онтологічні підстави типологізації та класифікації правового конфлікту. / М.В.Калінін // Наше право. –2015. –№ 5.–С. 24-29.

36. Кисельова Т. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації в зарубіжних країнах / Т. Кисельова // Право України. – 2011. –№ 11/12. – С. 225-236.

37. Кравчук М.В. Теорія держави і права (опорні конспекти): Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 3-є – вид., змін. й доповн. / М.В. Кравчук (авт.-упоряд.). – К.: Всеукраїнська асоціація видавців "Правова єдність", 2014. – 608 с.

38. Красіловська З.В. Альтернативні способи вирішення спорів: класифікація, принципи, джерела. / З.В. Красіловська // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Одеса : ОРІДУ НАДУ. –2015. – Вип. 1(60). – С. 25–28.

39. Красіловська З.В. Теоретичніосновимедіації як альтернативного способу вирішенняспорів: поняття, види, принципи / З.В.Красіловська // Актуальніпроблеми державного управління. – 2013. –Вип. 3. – С. 10-13.

40. Красота О.І., Юлдашев С.О. Світовий досвід використання альтернативного врегулювання економічних спорів / О.І. Красота, С.О. Юлдашев // Наше право. – 2013. – № 3. – С. 135-138.

41. Лазаренко М.М. Імплементація медіації в правову систему: міжнародний досвід та перспективи інституціоналізації в Україні / М.М. Лазаренко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2015. – Вип. 124(2). – С. 109-120.

42. Литвиненко О.І., Литвиненко Н.І. Аналіз сучасних підходів до вирішення проблем раннього попередження конфліктів / О.І. Литвиненко, Н.І.

Литвиненко // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. – 2014. – № 3. – С. 96-101.

43. Мадіссон В. Правова конфліктологія та юридичний конфлікт у приватних правовідносинах. / В.Мадіссон// Право України. –2003. –№9. –С. 39-44.

44. Мамедова А.І. Щодо способів розв`язання конфліктів у системі місцевого самоврядування. / А.І.Мамедова // Часопис Київського університету права. 2013. – № 3.–С. 195-198.

45. Мішина Ж.В. Медіація як альтернативна форма вирішенняспорів / Ж.В. Мішина // Альманах права. – 2012. –Вип. 3. – С. 234-238.

46. Мотиль В.І. Стан та перспективи правового регулюваннямедіації в Україні / В.І. Мотиль // ЮридичнаУкраїна :Правовийчасопис. – 2014. – № 11. – С. 46-52.

47. Нелін О. Медіація як один із альтернативних способів вирішення нотаріальних конфліктів / О. Нелін // Юридична Україна. – 2013. – № 8. – С. 4-7.

48. Нестор Н.В. Перспективирозвиткуінститутумедіації в кримінальномусудочинствіУкраїни: нормативно-правовий аспект / Н.В. Нестор // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 312-317.

49. Нестор Н. В. «Прокурорськамедіація» в Бельгії. / Н. В. Нестор // Правовийтиждень. – 2010. – № 48 (226). – 1 грудня. – С. 12.

50. Нестор Н.В. 11. Угода за результатами медіації: суть та правовінаслідки / Н.В. Нестор // Науково-інформаційнийвіс- ник. – 2011. – № 3. – С. 60-64.

51. Олексюк М. М., Орлов С. Ф. Юридичний конфлікт: суть і місце у сучасній конфліктології / М. М. Олексюк, С. Ф. Орлов // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – №2. – С. 439-448.

52. Осятинський С.О. Позасудові способи вирішення публічно-правових спорів: сутність та види / С.О. Осятинський //Адміністративне право і процес. – 2013. – №4(6). – С.53-59.

53. Пірен М.І. Конфліктологія. Підручник. – К.: МАУП, 2003. – 360 с.

54. ПодковенкоТ.О. Альтернативні способи розв’язання юридичних конфліктів / Т.О. Подковенко // Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи. Матеріали XI всеукраїнської науково-практичної конференції. Науковий збірник ЮФ ТНЕУ. – Тернопіль, 2009. – С. 55-59.

55. Подковенко Т.О. Медіація як спосіб альтернативного розв'язання конфліктів: генеза та інституційні засади / Т.О. Подковенко// Актуальні проблеми правознавства. Випуск 1 (9). – 2017 р. – С. 17-22.

56. Подковенко Т. О. Інститутмедіації: зарубіжнийдосвід та українськіперспективи / Т. О. Подковенко // Актуальніпроблемиправознавства. – 2016. - Вип. 1. – С. 26-31.

57. Поліщук М. Я. Моделі медіації: порівняльно-правовий аналіз досвіду зарубіжних країн / М. Я. Поліщук // Судова та слідча практика в Україні. – 2016. – Вип. 2. - С. 52-56.

58. Притика Ю. Д. Зміст та класифікація принципів медіації / Ю. Д. Притика // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 10. – С. 86-92.

59. Пухаленко В.П. Деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах, як складова політики Європейського Союзу / В.П. Пухаленко // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 585-589.

60. Розман Ю.В. Особливості правового регулювання медіації за законодавством зарубіжних країн / Ю.В. Розман // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право. – 2013. – № 21 ч. 2. –С. 251-255.

61. Рєзнікова В. Медіація (посередництво) як спосіб вирішення господарських спорів / В. Рєзнікова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2012. – Вип. 90. – С. 10-15.

62. Свиридюк Н.П. Функції юридичного конфлікту. / Н.П. Свиридюк// Держава і право.–2009.–Вип. 45. –С. 86-91.

63. Свиридюк Н.П.Класифікація конфліктів у професійній діяльності юриста. / Н.П. Свиридюк// Держава і право. –2009. –Вип. 46.–С. 40-46.

64. Сеник О. М. Аналіз наукових підходів до розуміння природи правового конфлікту / О. М. Сеник // Підприємництво, господарство і право. – 2012/1. – № 3. – С. 103-106.

65. Сорокін І. В. Альтернативні механізми врегулювання спорів у сфері фінансових послуг: світовий досвід та реалії України // Фінанси України. –. 2013. – № 10. – С. 7 – 19.

66. Ставицька О.В. Деякі соціальні технології врегулювання юридичних конфліктів. / О.В.Ставицька // Державне будівництво та місцеве самоврядування. –Вип. 10. –2005. –С. 53-59.

67. Фурса С. Медіація в Україні : актуальні питання теорії і практики та необхідність законодавчої регламентації / С. Фурса // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2014. – Вип. 1. – С. 5-9.

68. Череватюк В.Б., Сірук К.Л. Медіативна процедура вирішення спорів: теоретичний і практичний аспект / В.Б. Череватюк, К.Л. Сірук // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2015. – № 2. –С. 41-46.

69. Ясиновський І.Г. Історичний аспект розвитку інституту медіації та сучасні тенденції його розвитку / І.Г. Ясиновський // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2014. – Вип. 10-2(1). – С. 31-33.

70. Ясиновський І. Г. Характеристика моделей медіації в розвинутихкраїнах / І. Г. Ясиновський // Юридичнийвісник. Повітряне і космічне право. – 2014. – № 4. – С. 94-98 .

71. Ясиновський І. Г. Проблемивпровадження та проведеннямедіації в Україні / І. Г. Ясиновський // Актуальніпроблемиполітики. - 2015. - Вип. 55. - С. 260-267.

Інтернет-ресурси

72. Загальна характеристика альтернативних технологій вирішення соціальних конфліктів[Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://studfiles.net/preview/5287219/page:5/

73. Конфлікти в сучасних правових відносинах[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/78500/psihologiya/konflikti_suchasnih_pravovih_vidnosinah

74. Консилиация. Хрестоматия альтернативного разрешения споров[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://law.wikireading.ru/51727

75. Медіація як явище європейських правовідносин. Медіація в Україні як ефективний позасудовий спосіб вирішення певних спорів (конфліктів). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iii.ua/uk/news/mediaciya-yak-yavishche-ievropeyskih-pravovidnosin-mediaciya-v-ukrayini-yak-efektivniy

76. Мини-суд какразновидность альтернативного разрешения споров[Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://buro24.by/nuzhen-li-v-belarusi-sportivnyy-kodeks

77. Переговори, як самостійний альтернативний спосіб врегулювання господарського спору.[Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://studopedia.com.ua/1_310368_peregovori-yak-samostiyniy-alternativniy-sposib-vregulyuvannya-gospodarskogo-sporu.html

78. Переговори як засіб врегулювання спорів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://stud.com.ua/42155/pravo/peregovori_zasib_vregulyuvannya_sporiv

79. Переговори як універсальний метод розв'язання конфліктів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://pidruchniki.com/85366/psihologiya/peregovori_universalniy_metod_rozvyazannya_konfliktiv

80. Соціальні конфлікти: генезис та механізм їх розв’язання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://pidruchniki.com/18800413/sotsiologiya/sotsialni_konflikti_genezis_mehanizm_rozvyazannya

81. Судова реформа: головні новації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://jurliga.ligazakon.ua/news/2017/10/11/165407.htm

82. Судова реформа: 10 ключових новацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/sudova-reforma-10-klyuchovih-novaciy.html

83. Юридичний конфлікт та проблеми його врегулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studfiles.net/preview/5561954/page:36/

Автореферати дисертацій

84. Свиридюк Н.П. Філософсько-правові засади конфліктів у сфері професійної діяльності юриста: автореф. дис.канд. юрид. наук : 12.00.12 / Н.П. Свиридюк // Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2010. – 17 с.

85. Сеник, О.М. Загальна теорія правового конфлікту : автореф. дис.канд. юр. наук: 12.00.01 / О.М. Сеник//Національний університет "Львівська політехніка" – Львів, 2013. – 22 с.

86. Спектор О.М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03./ О.М. Спектор//– К., 2012. – 18 с.